

Agressie en geweld in het onderwijs

Eindrapport

Een onderzoek in opdracht van
het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Ron van Wonderen

B2867

Leiden, 18 mei 2004

Voorwoord

Dit rapport geeft een verslag van een landelijk onderzoek dat het Ministerie van OCW heeft laten uitvoeren naar agressie en geweld in het primair- en voortgezet onderwijs (inclusief speciaal basisonderwijs en scholen die vallen onder de Wet op de Expertisecentra). Het onderzoek had de volgende doelstellingen:

- In hoeverre ervaart onderwijsgevend- en onderwijsondersteunend personeel in het primair- en voortgezet onderwijs geweld en agressie op school.
- Wat is de omvang, aard en oorzaken van deze agressie.
- Wat zijn de gevolgen van agressie en geweld voor het onderwijs en voor leraren en onderwijsondersteuners persoonlijk.
- Welke oplossingen (kunnen) scholen kiezen voor de bestrijding van agressie en geweld.

Het rapport is als volgt opgebouwd. Na een inleidend hoofdstuk, dat tevens een omschrijving van de onderzoeksopzet bevat, volgt een beschrijving van de algemene beleving van veiligheid op school, en van de gevolgen die agressie en geweld heeft op het functioneren van het personeel. Daarna volgt een beschrijving van de ervaringen van het personeel met agressie en geweld op school. Aparte paragrafen worden gewijd aan agressie en geweld in de lessen geschiedenis en maatschappijleer en agressie en geweld in relatie tot seksuele voorkeur. Het vierde hoofdstuk beschrijft op welke manieren personeel ingrijpt bij agressie en geweld. Tot besluit volgt een beschrijving van de aanwezigheid van preventieve maatregelen en oplossingen om agressie en geweld te voorkomen op school. Een samenvatting waarin ook de belangrijkste conclusies staan weergegeven, gaat het geheel vooraf.

Op deze plaats danken we allereerst Noah van Klaveren en Cynthia van Rijbroek voor hun meedenken en constructieve kritiek in verschillende fasen van het onderzoek. Ook willen we het onderwijzend- en onderwijsondersteunend personeel en de schooldirecties bedanken die hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Zonder hun medewerking had dit rapport niet tot stand kunnen komen.

Ton Klein
projectleider onderwijs

Inhoudsopgave

1	Onderzoeksvragen en –opzet	15
1.1	Aanleiding en doelstellingen van het onderzoek	15
1.2	Vraagstellingen	15
1.3	Onderzoeksopzet	16
2	Algemene beleving van de veiligheid	21
2.1	De veiligheidssituatie op school	21
2.2	Gevolgen van de veiligheidssituatie voor functioneren	23
2.3	Ontwikkeling van de veiligheidssituatie in de afgelopen vijf jaar	24
3	Ervaringen met agressie en geweld	27
3.1	Agressie en geweld tussen leerlingen onderling	27
3.2	Ervaringen personeel met agressie en geweld van leerlingen en ouders	30
3.3	Agressie en geweld in relatie tot seksuele voorkeur	33
3.4	Docenten maatschappijleer en geschiedenis	36
3.5	Uitkomsten groepsgesprekken	38
4	Ingrijpen bij agressie en geweld	39
4.1	Ingrijpen bij agressie en geweld tussen leerlingen onderling	39
4.2	Ingrijpen bij agressie en geweld naar personeel	40
4.3	Wijze van ingrijpen bij agressie en geweld	42
4.4	Uitkomsten groepsgesprekken	44
5	Schoolbeleid, preventie, maatregelen en steun	47
5.1	Aanwezigheid van preventieve maatregelen	47
5.2	Regels en maatregelen om agressie en geweld aan te pakken	51
5.3	Steun om agressie en geweld aan te pakken	51
5.4	Tegenwerking om agressie en geweld aan te pakken	52
5.5	Uitkomsten groepsgesprekken	53
Bijlage 1	Vragenlijst	55
Bijlage 2	Checklist groepsgesprekken	57
Bijlage 3	Extra tabellen	59

Samenvatting en conclusies

Aanleiding

Naar aanleiding van de tegenstrijdige berichten in de media en onderzoeksliteratuur heeft het Ministerie van OCW een landelijk onderzoek laten uitvoeren naar agressie en geweld tegen onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel in het primair- en voortgezet onderwijs (inclusief speciaal basisonderwijs en scholen die vallen onder de Wet op de Expertisecentra).

Doelstellingen van het onderzoek

Het onderzoek had de volgende doelstellingen:

- Het onderzoek dient in kaart te brengen in hoeverre onderwijsgevend en onderwijsondersteunend personeel (OP en OOP) in het primair- en voortgezet onderwijs geweld en agressie ervaart op school.
- Het onderzoek levert zicht op de omvang en aard en oorzaken van agressie tegen onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel. Daarmee zijn signalen over agressie en geweld beter te duiden dan momenteel het geval is.
- Daarnaast levert het onderzoek zicht op de gevolgen van agressie en geweld voor het onderwijs en voor leraren en onderwijsondersteuners persoonlijk. Daarmee ontstaat ook goed inzicht in de zwaarte van het probleem.
- Tenslotte is ook gekeken naar oplossingen die scholen (kunnen) kiezen voor de bestrijding van agressie en geweld.

Het kan bij 'agressie en geweld' zowel gaan om uitingen door leerlingen als ouders en mededocenten. Speciale aandacht is in het onderzoek gegeven aan docenten maatschappijleer en geschiedenis (alleen in het voortgezet onderwijs), omdat mogelijk juist deze docenten worden geconfronteerd met toenemende intolerantie door leerlingen, bijvoorbeeld bij de behandeling van onderwerpen als de jodenvervolgving en de holocaust, seksualiteit en religie. Ook is in het onderzoek specifieke aandacht besteed aan de ervaringen van docenten en onderwijsondersteunend personeel met agressie en geweld in relatie tot de seksuele voorkeur.

Uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een schriftelijke enquête onder onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel in het primair en voortgezet onderwijs. De vragenlijsten zijn verzonden ter attentie van de schooldirecties met de instructie deze uit te delen onder onderwijzend personeel en onderwijsondersteunend personeel. Om een aselechte onderzoekspopulatie te realiseren is de directies gevraagd om de vragenlijsten te overhandigen aan onderwijzende- en onderwijsondersteunend personeelsleden die vanaf de datum van ontvangst het eerst jarig zijn. Uit de resultaten blijkt dat de instructie goed is nageleefd.

De doelgroepen van het onderzoek verschilden per schooltype, hieronder lichten we dit per schooltype kort toe.

Scholen in het basisonderwijs (primair onderwijs)

Gezien het grote aantal scholen in het primair basisonderwijs in Nederland heeft het onderzoeksteam een representatieve steekproef getrokken uit het landelijke bestand van basisscholen. In totaal zijn 500 basisscholen benaderd voor het onderzoek. De directies van de basisscholen zijn

geïnstreurd de toegezonden vragenlijsten evenredig te verspreiden onder de volgende doelgroepen:

- leerkrachten in de onderbouw
- leerkrachten in de bovenbouw
- onderwijsondersteunend personeel (waaronder in ieder geval de conciërge(s)).

Scholen in het speciaal basisonderwijs (primair onderwijs)

De scholen in het speciaal basisonderwijs (SBAO-scholen) zijn integraal benaderd. De directies van de SBAO-scholen zijn geïnstreurd de toegezonden vragenlijsten evenredig te verspreiden onder de volgende doelgroepen:

- leerkrachten in de onderbouw
- leerkrachten in de bovenbouw
- onderwijsondersteunend personeel (waaronder in ieder geval de conciërge(s)).

Scholen in het speciaal onderwijs (primair onderwijs: Wet op de Expertisecentra)

De scholen in het speciaal onderwijs (WEC) zijn integraal benaderd. Aan de directies is gevraagd de vragenlijsten evenredig te verspreiden onder de volgende doelgroepen:

- leerkrachten in het speciaal onderwijs (4-12 jaar)
- leerkrachten in het voortgezet speciaal onderwijs (12-20 jaar)
- onderwijsondersteunend personeel (waaronder in ieder geval de conciërge(s)).

Voortgezet onderwijs

Ook de scholen in het voortgezet onderwijs zijn integraal benaderd. In het voortgezet onderwijs is aan de directies gevraagd de vragenlijsten te verspreiden onder docenten en onderwijsondersteuners die werkzaam zijn in het VMBO onderwijs, het HAVO onderwijs, het VWO onderwijs en het praktijkonderwijs. Daarnaast is de directies gevraagd om binnen de verschillende schooltypen de vragenlijsten te verdelen onder:

- docenten in de vakken geschiedenis en maatschappijleer
- docenten in overige vakken
- onderwijsondersteunend personeel (waaronder in ieder geval de conciërge(s)).

Respons

In totaal zijn 26.523 vragenlijsten verspreid en 11.351 vragenlijsten retour gezonden, dat is een respons van 43%. De respons per schooltype is weergegeven in tabel 1.

Tabel 1 Respons per schooltype

	Benaderd	Respons	Respons percentage
Primair onderwijs basisscholen	3750	1697	45%
Primair onderwijs SBAO scholen	3186	1548	49%
Praktijkonderwijs	3696	1398	38%
VMBO	3816	1717	45%
HAVO	3888	1440	37%
VWO	3728	1441	39%
Speciaal onderwijs Wet op de Expertise Centra (WEC)	4459	2110	47%
Totaal	26523	11.351	43%

De responspercentages zijn per type stedelijk gebied (sterk stedelijk gebied of laag stedelijk gebied) ongeveer even hoog.

Groepsgesprekken

Enkele weken na het verzenden van de vragenlijsten zijn zes groepsgesprekken gehouden. De zes groepsgesprekken bestonden uit de volgende groepen deelnemers:

- Groepsgesprek 1: leerkrachten in het primair onderwijs en in het speciaal onderwijs
- Groepsgesprek 2: onderwijsondersteuners in het primair onderwijs en in het speciaal onderwijs
- Groepsgesprek 3: docenten in het voortgezet onderwijs
- Groepsgesprek 4: onderwijsondersteuners in het voortgezet onderwijs
- Groepsgesprek 5: directieleden van scholen in het primair onderwijs
- Groepsgesprek 6: directieleden van scholen in het voortgezet onderwijs.

In de groepsgesprekken werden de onderzoeksthema's, zoals die al waren opgenomen in de aan de scholen toegezonden vragenlijsten, verder uitgediept. De groepsgesprekken boden aan de deelnemers de mogelijkheid ervaringen en meningen uit te wisselen, tussen betrokkenen met verschillende achtergronden. Om zorg te kunnen dragen voor informatieve en levendige groepsgesprekken, is er bij de werving voor de groepsgesprekken op gelet dat personen werden geworven met verschillende achtergronden, zoals schooltype, sekse, percentage allochtone leerlingen, regionale spreiding en wel/niet docent geschiedenis.

In de groepsgesprekken is met name aandacht besteed aan de maatregelen die er op schoolniveau zijn getroffen om in de toekomst uitingen van agressie en geweld te voorkomen. Daarbij kwamen de volgende thema's aan de orde:

- Wat zijn de ervaringen met agressie en geweld op school.
- In welke mate ondervindt het personeel steun bij collega's en schoolleiding.
- Welke oplossingen heeft het personeel zelf getroffen ter voorkoming van agressie en geweld.
- Welke oplossingen heeft die de school heeft getroffen ter voorkoming van agressie en geweld.
- Rol die de overheid of andere instanties zouden moeten spelen.

Conclusies

De conclusies van het onderzoek 'agressie en geweld' worden besproken aan de hand van de onderzoeksvragen.

1. *Wat is de omvang van de hoeveelheid agressie en geweld tegen onderwijzend personeel (OP) en onderwijsondersteunend personeel OOP?*
 - De overgrote meerderheid van het onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel voelt zich veilig op school. Er zijn in de veiligheidsbeleving slechts geringe verschillen tussen onderwijzend personeel en onderwijsondersteunend personeel, en tussen het basisonderwijs, het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en het voortgezet onderwijs.
 - Bijna twee op de drie respondenten geven aan dat voor *zichzelf* de veiligheid in de afgelopen vijf jaar is gelijk gebleven. Bijna één op de vijf respondenten geeft aan dat voor *zichzelf* de veiligheid in de afgelopen vijf jaar licht is afgenomen, met name in het speciaal onderwijs en in het voortgezet onderwijs.

2. *Wat zijn de gevolgen voor het OP en OOP wanneer zij met agressie en/of geweld op school in aanraking zijn geweest?*
- Agressie en geweld op de scholen heeft voor de overgrote meerderheid van het onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel in het algemeen geen gevolgen voor het functioneren op het werk. Wel geeft een minderheid van de respondenten aan minder plezier te hebben in het werk. De gevolgen voor het functioneren op het werk door agressie en geweld op school zijn in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs (met name praktijkonderwijs en VMBO) iets groter dan in het basisonderwijs.
3. *Welke verschijningsvormen van agressie en geweld zijn te onderscheiden en wie zijn de voornaamste veroorzakers van agressie en geweld?*
- Geweld en agressie tussen leerlingen onderling komt veel vaker voor dan geweld en agressie van leerlingen naar onderwijzend- en onderwijsondersteunend personeel. Geweld en agressie door ouders en collega's naar onderwijzend- en onderwijsondersteunend personeel komt het minst vaak voor, maar als dit gebeurt dan heeft het veel meer impact op het personeel dan geweld en agressie van leerlingen.
 - Uit de groepsgesprekken komt naar voren dat agressie tussen leerlingen onderling vaak plaatsvindt op, of zelfs buiten het schoolplein, en veel minder vaak in de klas. Agressie door leerlingen naar docenten toe is in de meeste gevallen individueel, het is veel minder vaak groepsgedrag.
 - Het daadwerkelijk gebruik van geweld met een wapen door leerlingen naar onderwijzend- en onderwijsondersteunend personeel komt nauwelijks voor. Wel rapporteert elf procent van de respondenten uit het voortgezet onderwijs en vijftien procent van de respondenten uit het speciaal onderwijs dat zij in het afgelopen jaar één of meerdere keren getuige zijn geweest van agressie tussen leerlingen met een wapen. Uit de groepsgesprekken wordt duidelijk dat het hierbij niet altijd gaat om een steek-of slagwapen, maar ook om gebruiksvoorwerpen die als zodanig kunnen worden gebruikt, zoals een stok.
 - De vormen van agressie en geweld die het meest voorkomen zijn schelden, verbale bedreigingen met geweld, slaan en schoppen, discriminerende opmerkingen over religie, ras, seksuele geaardheid of sekse en het beschadigen of vernielen van eigendommen.
 - Verbale agressie, slaan en schoppen en vernielingen en het gebruik van een wapen komen relatief vaker voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs. In de groepsgesprekken is hiervoor de volgende verklaring aangedragen. In het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs zijn leerlingen relatief minder sociaal begaafd dan in andere schooltypen, agressie is door hen minder makkelijk te kanaliseren. Het schelden en slaan naar leerkrachten moet zo worden geïnterpreteerd, en minder uit een gebrek aan normen en waarden.
 - Schooldenominatie en verstedelijking zijn, op zichzelf, niet of nauwelijks bepalend voor de mate waarin respondenten zich onveilig voelen op school en worden geconfronteerd met geweld en agressie. Wel blijkt dat op scholen met een meerheid aan allochtone leerlingen respondenten relatief iets vaker rapporteren dat leerlingen onderling diverse vormen van agressie en geweld plegen. Dit betreft schelden, het maken van discriminerende opmerkingen, het beschadigen of vernielen van eigendommen, het elkaar verbaal bedreigen met geweld.

4. *In hoeverre ondervinden risicogroepen als homoseksueel onderwijspersoneel en docenten maatschappijleer en geschiedenis extra last van agressie en geweld?*
- Agressie en geweld door ouders en collega's in relatie tot de seksuele voorkeur komt vrijwel niet voor. Sommige leerlingen maken zich hieraan wel schuldig, met name in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs. Het schoolklimaat, om voor de seksuele geaardheid uit te kunnen komen, wordt door de overgrote meerderheid van de respondenten als gunstig beschouwd. Homoseksuele/biseksuele respondenten beoordelen relatief iets vaker het schoolklimaat als ongunstig.
 - Volgens tweederde van de docenten maatschappijleer en geschiedenis is agressie en geweld nooit gerelateerd aan specifieke onderwerpen die in de lessen geschiedenis en maatschappijleer worden behandeld, volgens een kwart van hen is dit soms wél het geval. Agressie en geweld in relatie tot specifieke onderwerpen die in de lessen geschiedenis en maatschappijleer worden behandeld, zoals grievende opmerkingen over joden c.q. het bagatelliseren van de holocaust, de islam en homoseksualiteit, komt relatief vaker voor in het praktijkonderwijs, het VMBO en op de WEC-scholen, en minder vaak op HAVO- en VWO scholen.
 - Agressie door leerlingen tegen homo's zit hem volgens deelnemers aan de groeps gesprekken in de angst voor alles wat afwijkt van wat normaal wordt gevonden. Bij allochtone leerlingen komt anti-semitisme voor als een gevolg van het conflict Israel-Palestijnen. Als oplossing wordt aangedragen om bij leerlingen respect te eisen voor andere opvattingen, 'het meest wordt bereikt door te discussiëren'.
5. *Hoe reageert het OP en OOP op uitingen van agressie en geweld en welke oplossingen heeft het OP en OOP zelf getroffen om agressie en geweld in de toekomst te voorkomen?*
- Bij agressie en geweld grijpt het onderwijzend personeel meestal tot vrijwel altijd in. Dit geldt voor alle schooltypes. Hoewel ook de overgrote meerderheid van het onderwijsondersteunend personeel ingrijpt bij agressie en geweld, doet men dit, gemiddeld, toch iets minder frequent dan het onderwijzend personeel.
 - Bij verbale agressie wijst het onderwijzend- en het onderwijsondersteunend personeel leerlingen in bijna alle gevallen mondeling terecht. Onderwijzend personeel heeft in de meeste gevallen ook een gesprek achteraf met de betrokkene. Andere vormen van ingrijpen komen minder frequent voor. Het is volgens de deelnemers aan de groeps gesprekken belangrijk om in gesprek te blijven met leerlingen als ze iets hebben gedaan wat niet door de beugel kan. Een gesprek met leerlingen levert vaak meer op dan bestraffing, gesprekken achteraf gebeuren daarom vaak.
 - Bij dreigen met geweld en het daadwerkelijk gebruik van geweld worden mondelinge terechtwijzingen, gesprekken achteraf met de betrokkene, uit de klas sturen en het inlichten van ouders en schoolleiding vaak toegepast. Met name in het voortgezet onderwijs wordt soms ook de politie ingelicht.
 - Uit de groeps gesprekken is naar voren gekomen dat bij de aanpak van agressie duidelijke regels, afspraken en structuur belangrijk zijn, inclusief het bevorderen van de vaardigheden van teamleden om elkaar op het handhaven van die regels aan te spreken. Er is alleen een succesvolle aanpak van agressie indien er één lijn wordt getrokken door het onderwijzend personeel, en door het onderwijsondersteunend personeel. Een belangrijk knelpunt betreft de eenduidigheid waarmee regels worden uitgelegd en toegepast.
 - In de groeps gesprekken is opgemerkt dat veel verschillende locaties en veel verschillende klassen in een grootschalige scholengemeenschap, invloed kan hebben op de sfeer

(anonimiteit en afstand). Dit heeft ook zijn weerslag op het contact tussen docenten. Als die elkaar niet goed kennen dan is het moeilijker bij elkaar te rade te gaan bij problemen of zich kwetsbaar op te stellen. In grotere teams komt het ook vaker voor dat mensen de regels anders interpreteren.

- Het betrekken van ouders is volgens deelnemers aan de groeps gesprekken belangrijk bij het voorkomen en oplossen van agressie en geweld door leerlingen. Ouders zijn, echter, overdag vaak slechter bereikbaar dan vroeger. Allochtone ouders zijn nog moeilijker te betrekken dan autochtone ouders. Dat is deels een cultureel verschil, allochtone ouders zouden de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van hun kinderen vaker bij de school leggen. Er is bij allochtone leerlingen ook vaker sprake van 'ontkennend gedrag', zij ontkennen de agressieve handelingen die zij gepleegd hebben. Ouders geloven daarom niet altijd de docent.
- Het is volgens deelnemers aan de groeps gesprekken belangrijk om ook het onderwijsondersteunend personeel te betrekken bij de preventie van agressie en seksueel geweld (inclusief trainingen), dit betaalt zich terug. Dit gebeurt niet op alle scholen. Op scholen waar onderwijsondersteunend personeel niet bij de preventie wordt betrokken, dreigt gezagsverlies of motivatieverlies bij de onderwijsondersteuners.

6. *Hoe ervaart het OP en OOP de reactie van de directie op uitingen van agressie en geweld?*

- De grote meerderheid van de respondenten geeft aan zich bij ingrijpen gesteund te voelen door zowel collega's als schoolleiding. Respondenten uit het voortgezet onderwijs voelen zich relatief iets minder vaak dan de respondenten uit de andere onderwijstypen gesteund door de schoolleiding.
- De deelnemers aan de groeps gesprekken geven heel duidelijk aan dat steun door collega's en de directie bij ingrijpen, van groot belang is voor een succesvolle aanpak van agressie en geweld. Deze steun is niet op alle scholen even groot, bijvoorbeeld omdat collega's de regels anders uitleggen of omdat de directie onvoldoende aanspreekbaar is. De groeps gesprekken deelnemers geven aan dat de motivatie tot ingrijpen moeilijk is vol te houden als de steun hiervoor ontbreekt.

7. *Welke maatregelen treffen scholen om uitingen van agressie en geweld in de toekomst te voorkomen?*

- Op vrijwel alle scholen wordt aandacht besteed aan manieren om goed met elkaar om te gaan en bestaan heldere regels met betrekking tot omgangsvormen. Andere preventieve maatregelen zijn belangrijk minder vaak aanwezig.
- Volgens de meerderheid van de respondenten zijn op hun school de volgende maatregelen *te weinig* aanwezig: het daadwerkelijk gebruik van een draaiboek voor het omgaan met agressie en geweld, voorlichting aan leerkrachten over preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld, voorlichting aan ouders over de preventie van agressie en geweld en trainingen/workshops aan leerkrachten over preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld.
- Op de helft tot tweederde van de scholen zijn volgens de respondenten de volgende maatregelen *voldoende* aanwezig: fysieke maatregelen om agressie en geweld te voorkomen, hulpverleners (psychosociaal) voor leerlingen, geformuleerd beleid ter preventie van agressie en geweld, voorlichting aan leerlingen ter preventie van agressie en geweld.
- Volgens de deelnemers aan de groeps gesprekken zijn bij de implementatie van de breed gewenste cursussen tijd (docenten moeten al aan zo veel zaken tijd besteden) en geld

(cursussen zijn duur) knelpunten. Tevens wordt aangedrongen op 'vraaggerichte cursussen' die zijn toegesneden op de situatie op de scholen, men zit niet te wachten op 'aanbodgerichte cursussen'. Het liefst krijgt men (directies) een budget waarmee men zelf cursussen kan inkopen (en dus geen 'landelijke agressiecoaches').

8. *Hoe waardeert het OP en OOP bestaande initiatieven rond melding en voorkoming van agressie en geweld in het onderwijs?*

- Volgens deelnemers aan de groepsgesprekken is het vroegtijdig opsporen en hulp bieden aan kinderen met problemen ('vroegtijdige signalering') van groot belang bij de preventie van agressie en geweld. Dit zou nog vaker moeten gebeuren. Bij de doorverwijzing van probleemjongeren naar de hulpverlening is er volgens leerkrachten uit het basisonderwijs echter nog vaak een probleem met wachtlijsten.
- Het zorgnetwerk *binnen* de scholen in het voortgezet onderwijs functioneert volgens deelnemers aan de groepsgesprekken redelijk goed, er is een behoorlijke onderlinge afstemming tussen de zorgverleners die zijn verbonden aan/een relatie hebben met de school. De zorgcoördinator speelt hierbij een onmisbare rol. Er ontstaan wel problemen indien zorg buiten de school gezocht moet worden.
- Het moeten zoeken van een andere school voor een leerling die niet meer is te handhaven, wordt door groepsgesprekdeelnemers als een groot probleem gezien (met name in het voortgezet onderwijs). Het zoeken duurt vaak lang, waardoor de school met onhandelbare leerlingen blijft zitten. Een oplossing voor dit probleem, zodat scholen een uitweg hebben voor deze leerlingen, is belangrijk. Hierbij wordt ook gewezen op het probleem dat scholen soms 'afvalputjes' dreigen te worden van leerlingen die elders niet geplaatst kunnen worden. Dit speelt met name in het speciaal basisonderwijs, praktijkonderwijs en VMBO. Hierbij speelt een rol dat soms strenge criteria worden gehanteerd om toegelaten te worden tot een ander schooltype. Ook ouders verzetten zich soms tegen verwijzingen naar een, in hun ogen, lager schooltype.
- Directieleden van scholen in het voortgezet onderwijs stellen voor meer ruimte te geven aan scholen om zelf dingen op te lossen/te laten regelen. Hierbij wenst men dat gelden van het ministerie rechtstreeks naar de scholen gaan, en niet naar gemeenten en overige organisaties (want de 'experts' zitten op de scholen). Deze gelden kunnen wel geoormerkt worden, met bestedingsverantwoording achteraf.

1 Onderzoeksvragen en –opzet

1.1 Aanleiding en doelstellingen van het onderzoek

Aanleiding

Naar aanleiding van de tegenstrijdige berichten in de media en onderzoeksliteratuur laat het Ministerie van OCW een landelijk onderzoek uitvoeren naar agressie en geweld tegen onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel in het primair- en voortgezet onderwijs (inclusief speciaal basisonderwijs en scholen die vallen onder de Wet op de Expertisecentra).

Doelstellingen

- Het onderzoek dient in kaart te brengen in hoeverre onderwijsgevend en onderwijsondersteunend personeel (OP en OOP) in het primair- en voortgezet onderwijs geweld en agressie ervaart op school.
- Het onderzoek levert zicht op de omvang en aard en oorzaken van agressie tegen onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel. Daarmee zijn signalen over agressie en geweld beter te duiden dan momenteel het geval is.
- Daarnaast levert het onderzoek zicht op de gevolgen van agressie en geweld voor het onderwijs en voor leraren en onderwijsondersteuners persoonlijk. Daarmee ontstaat ook goed inzicht in de zwaarte van het probleem.
- Tenslotte wordt ook gekeken naar oplossingen die scholen (kunnen) kiezen voor de bestrijding van agressie en geweld.

Het kan bij 'agressie en geweld' zowel gaan om uitingen door leerlingen als ouders en mededocenten. Speciale aandacht wordt in het onderzoek gegeven aan docenten maatschappijleer en geschiedenis (alleen in het voortgezet onderwijs), omdat mogelijk juist deze docenten worden geconfronteerd met toenemende intolerantie door leerlingen, bijvoorbeeld bij de behandeling van onderwerpen als de jodenvervolging en de holocaust, seksualiteit en religie. Ook wordt in het onderzoek specifieke aandacht besteed aan de ervaringen van docenten en onderwijsondersteunend personeel met agressie en geweld in relatie tot de seksuele voorkeur.

1.2 Vraagstellingen

Vraagstellingen van het onderzoek

De centrale vraagstelling van het onderzoek luidt:

In welke mate is er sprake van agressie en geweld tegen onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel in het primair- en voortgezet onderwijs?

Op grond van deze vraagstelling zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat is de omvang van de hoeveelheid agressie en geweld tegen onderwijzend personeel (OP) en onderwijsondersteunend personeel OOP in het primair-en voortgezet onderwijs?
2. Welke verschijningsvormen van agressie en geweld zijn te onderscheiden?

3. Wie zijn de voornaamste veroorzakers van agressie en geweld?
4. In hoeverre ondervinden risicogroepen als homoseksueel onderwijspersoneel en docenten maatschappijleer en geschiedenis extra last van agressie en geweld?
5. Hoe reageert het OP en OOP op uitingen van agressie en geweld?
6. Hoe ervaart het OP en OOP de reactie van de directie op uitingen van agressie en geweld?
7. Wat zijn de gevolgen voor het OP en OOP wanneer zij met agressie en/of geweld op school in aanraking zijn geweest?
8. Welke maatregelen treffen scholen om uitingen van agressie en geweld in de toekomst te voorkomen?
9. Welke oplossingen heeft het OP en OOP zelf getroffen om agressie en geweld in de toekomst te voorkomen?
10. Hoe waardeert het OP en OOP bestaande initiatieven rond melding en voorkoming van agressie en geweld in het onderwijs?

Nadere analyses

Bij de beantwoording van de bovenstaande onderzoeksvragen is nader geanalyseerd of onderzoeksresultaten verschillen:

- per schooltype
- tussen bovenbouw en onderbouw
- tussen scholen met veel respectievelijk weinig allochtone leerlingen
- tussen scholen in een stedelijke respectievelijk niet-stedelijke omgeving
- tussen onderwijsgeevenden en onderwijsondersteuners.

1.3 Onderzoekopzet

Uitvoering

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een schriftelijke enquête onder onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs. De vragen voor de enquête zijn door Research voor Beleid opgesteld, na overleg met het Ministerie van OCW. De vragenlijsten zijn verzonden ter attentie van de schooldirecties met de instructie deze uit te delen onder onderwijzend personeel en onderwijsondersteunend personeel. Tezamen met de vragenlijsten is aan de directies een introductiebrief verzonden van het Ministerie van OCW. In de introductiebrief is de achtergrond en doelstelling van het onderzoek kort beschreven.

De vragenlijsten zijn gebundeld in enveloppen toegezonden aan de schooldirecties. Op deze enveloppen was het schooltype vermeld waarbinnen de betreffende vragenlijsten verspreid moesten worden. Aan schooldirecties is de instructie gegeven de vragenlijsten te verspreiden onder het personeel dat binnen het desbetreffende schooltype werkzaam is. Bijvoorbeeld, de schooldirectie van een scholengemeenschap VMBO/HAVO/VWO kreeg drie enveloppen met vragenlijsten toegezonden, met op deze drie enveloppen het schooltype (VMBO, HAVO respectievelijk VWO) vermeld waarbinnen de vragenlijsten verspreid moesten worden.

Om een aselechte onderzoekspopulatie te realiseren is de directies gevraagd om de vragenlijsten te overhandigen aan onderwijzende- en onderwijsondersteunend personeelsleden die vanaf de datum van ontvangst het eerst jarig zijn. De respondenten konden de door hen ingevulde vragenlijsten zélf retour zenden aan Research voor Beleid met behulp van retourenveloppen.

Twee weken na verzending van de introductiebrieven en vragenlijsten heeft Research voor Beleid

een schriftelijke herinnering verzonden aan alle scholen.

Doelgroepen

De doelgroepen van het onderzoek verschillen per schooltype, hieronder lichten we dit per schooltype kort toe.

Scholen in het basisonderwijs (primair onderwijs)

Gezien het grote aantal scholen in het primair basisonderwijs in Nederland heeft het onderzoeksteam een representatieve steekproef getrokken uit het landelijke bestand van basisscholen. In totaal zijn 500 basisscholen benaderd voor het onderzoek. De directies van de basisscholen zijn geïnstrueerd de toegezonden vragenlijsten evenredig te verspreiden onder de volgende doelgroepen:

- leerkrachten in de onderbouw
- leerkrachten in de bovenbouw
- onderwijsondersteunend personeel (waaronder in ieder geval de conciërge(s)).

Scholen in het speciaal basisonderwijs (primair onderwijs)

De 354 scholen in het speciaal basisonderwijs (SBAO-scholen) zijn integraal benaderd. De directies van de SBAO-scholen zijn geïnstrueerd de toegezonden vragenlijsten evenredig te verspreiden onder de volgende doelgroepen:

- leerkrachten in de onderbouw
- leerkrachten in de bovenbouw
- onderwijsondersteunend personeel (waaronder in ieder geval de conciërge(s)).

Scholen in het speciaal onderwijs (primair onderwijs: Wet op de Expertisecentra)

De 319 scholen in het speciaal onderwijs (WEC) zijn integraal benaderd. Aan de directies is gevraagd de vragenlijsten evenredig te verspreiden onder de volgende doelgroepen:

- leerkrachten in het speciaal onderwijs (4-12 jaar)
- leerkrachten in het voortgezet speciaal onderwijs (12-20 jaar)
- onderwijsondersteunend personeel (waaronder in ieder geval de conciërge(s)).

Voortgezet onderwijs

Ook de 666 scholen in het voortgezet onderwijs zijn integraal benaderd. In het voortgezet onderwijs is aan de directies gevraagd de vragenlijsten te verspreiden onder docenten en onderwijsondersteuners die werkzaam zijn in het VMBO onderwijs, het HAVO onderwijs, het VWO onderwijs en het praktijkonderwijs. Daarnaast is de directies gevraagd om binnen de verschillende schooltypen de vragenlijsten te verdelen onder:

- docenten in de vakken geschiedenis en maatschappijleer
- docenten in overige vakken
- onderwijsondersteunend personeel (waaronder in ieder geval de conciërge(s)).

Uitsplitsingen naar type onderwijs

In de tabellen maken we in de meeste gevallen een uitsplitsing naar de volgende drie groepen:

- scholen in het basisonderwijs
- scholen in het speciaal basisonderwijs/scholen in het speciaal onderwijs (WEC)
- scholen in het voortgezet onderwijs.

We kiezen er voor om de scholen uit het primair onderwijs (basisscholen, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs (WEC scholen)) niet als één groep weer te geven, omdat de antwoordtenden-
densen van type typen scholen zeer uiteenlopen. De antwoordtenden-
densen in het speciaal basis-
onderwijs zijn beter vergelijkbaar met die van de WEC scholen, daarom worden deze twee
groepen samengenomen. Daar waar er verschillen bestaan tussen scholen in het speciaal basis-
onderwijs en WEC scholen wordt dit expliciet vermeld.

Respons

In totaal zijn 26.523 vragenlijsten verspreid en 11.351 vragenlijsten retour gezonden, dat is een
respons van 43%. De respons per schooltype is weergegeven in tabel 1.

Tabel 1.1 Respons per schooltype

	Benaderd	Respons	Respons percentage
Primair onderwijs basisscholen	3750	1697	45%
Primair onderwijs SBAO scholen	3186	1548	49%
Praktijkonderwijs	3696	1398	38%
VMBO	3816	1717	45%
HAVO	3888	1440	37%
VWO	3728	1441	39%
Speciaal onderwijs Wet op de Expertise Centra (WEC)	4459	2110	47%
Totaal	26523	11.351	43%

De vragenlijsten zijn op de scholen verspreid onder zowel onderwijsgevend personeel als onder
onderwijsondersteunend personeel. De respons per functie wordt weergegeven in tabel 1.2¹.

Tabel 1.2 Onderzoekspopulatie (functie)

	Percentage binnen responspopulatie
Een onderwijsgevende functie	72%
Een onderwijsondersteunende functie	24%
Een leidinggevende functie	8%
Anders	7%
Totaal	11.351

Nota bene: meerdere functies mogelijk, gepercenteerd op aantal respondenten

¹ Respondenten die 'anders' of 'een leidinggevende functie' hebben aangekruist hebben hiernaast vaak een onder-
wijsgevende functie of een onderwijsondersteunende functie.

In de vragenlijst was een controlevraag opgenomen om vast te kunnen stellen of directies zich hebben gehouden aan de uitdeelinstructie om de vragenlijsten te overhandigen aan onderwijzen- de- en onderwijsondersteunend personeelsleden die vanaf de datum van ontvangst het eerst jarig zijn. Uit de resultaten blijkt dat de instructie goed is nageleefd.

In tabel 1.3 wordt de onderzoekspopulatie uitgesplitst naar schooltype en de mate van stedelijkheid. In tabel 1.4 wordt de responspopulatie uitgesplitst naar schooltype en de mate van stedelijkheid. Een vergelijking van beide tabellen maakt duidelijk dat de responspopulatie per type stedelijk gebied niet of nauwelijks afwijkt van de onderzoekspopulatie.

Tabel 1.3 Onderzoekspopulatie per stedelijk gebied

	Ze er sterk stedelijk	Sterk stedelijk	Matig stedelijk	Weinig stedelijk	Niet stedelijk	Totaal
Primair onderwijs basisscholen	11%	19%	20%	31%	19%	3750
Primair onderwijs SBAO scholen	21%	34%	25%	16%	3%	3186
Praktijkonderwijs	20%	34%	27%	16%	4%	3696
VMBO	20%	33%	26%	16%	5%	3816
HAVO	21%	34%	27%	15%	4%	3888
VWO	23%	34%	26%	14%	3%	3728
Speciaal onderwijs Wet op de Expertise Centra (WEC)	29%	32%	17%	14%	7%	4459
Totaal	21%	31%	24%	17%	7%	26523

Tabel 1.4 Responspopulatie per stedelijk gebied

	Ze er sterk stedelijk	Sterk stedelijk	Matig stedelijk	Weinig stedelijk	Niet stedelijk	Totaal
Primair onderwijs basisscholen	12%	20%	19%	33%	17%	1697
Primair onderwijs SBAO scholen	23%	34%	23%	15%	5%	1548
Praktijkonderwijs	19%	36%	29%	13%	4%	1398
VMBO	17%	31%	28%	17%	7%	1717
HAVO	22%	31%	29%	15%	3%	1440
VWO	23%	32%	28%	15%	3%	1441
Speciaal onderwijs Wet op de Expertise Centra (WEC)	26%	35%	19%	14%	6%	2110
Totaal	21%	31%	24%	18%	7%	11.351

Groepsgesprekken

Enkele weken na het verzenden van de vragenlijsten zijn zes groepsgesprekken gehouden. De zes groepsgesprekken bestonden uit de volgende groepen deelnemers:

- Groepsgesprek 1: leerkrachten in het primair onderwijs en in het speciaal onderwijs
- Groepsgesprek 2: onderwijsondersteuners in het primair onderwijs en in het speciaal onderwijs
- Groepsgesprek 3: docenten in het voortgezet onderwijs
- Groepsgesprek 4: onderwijsondersteuners in het voortgezet onderwijs
- Groepsgesprek 5: directieleden van scholen in het primair onderwijs

- Groepsgesprek 6: directieleden van scholen in het voortgezet onderwijs.

In de groepsgesprekken werden de onderzoeksthema's, zoals die al waren opgenomen in de aan de scholen toegezonden vragenlijsten, verder uitgediept. De groepsgesprekken boden aan de deelnemers de mogelijkheid ervaringen en meningen uit te wisselen, tussen betrokkenen met verschillende achtergronden. Om zorg te kunnen dragen voor informatieve en levendige groepsgesprekken, is er bij de werving voor de groepsgesprekken op gelet dat personen werden geworven met verschillende achtergronden, zoals schooltype, sekse, percentage allochtone leerlingen, regionale spreiding en wel/niet docent geschiedenis.

Om onderwijsgevend- en onderwijsondersteunend personeel te kunnen werven, was in de vragenlijst een vraagstelling opgenomen waar respondenten konden aangeven of men bereid zou zijn deel te nemen aan een groepsgesprek. Hierbij werd de mogelijkheid geboden om naam en telefoonnummer te noteren. Vanuit deze respondenten zijn vervolgens de deelnemers aan de eerste vier groepsgesprekken geworven. De deelnemers aan de groepsgesprekken met directieleden zijn geworven door het algemene telefoonnummer van scholen te bellen en vervolgens naar de directeur of plaatsvervangend directeur te vragen.

In de groepsgesprekken is met name aandacht besteed aan de maatregelen die er op schoolniveau zijn getroffen om in de toekomst uitingen van agressie en geweld te voorkomen. Daarbij kwamen de volgende thema's aan de orde:

- Wat zijn de ervaringen met agressie en geweld op school.
- In welke mate ondervindt het personeel steun bij collega's en schoolleiding.
- Welke oplossingen heeft het personeel zelf getroffen ter voorkoming van agressie en geweld.
- Welke oplossingen heeft die de school heeft getroffen ter voorkoming van agressie en geweld.
- Rol die de overheid of andere instanties zouden moeten spelen.

Voor de volledige checklist voor de groepsgesprekken wordt verwezen naar bijlage 2. De resultaten van de groepsgesprekken worden in het rapport besproken in thematische aansluiting op de resultaten van het kwantitatieve onderzoek.

2 Algemene beleving van de veiligheid

2.1 De veiligheidssituatie op school

Algemeen

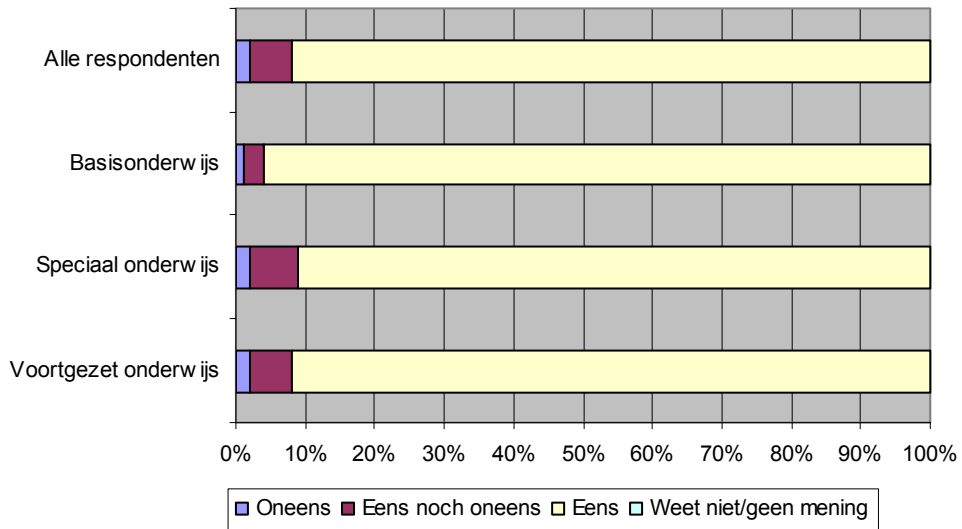
Aan de respondenten zijn twee stellingen voorgelegd over de beleving van de veiligheidssituatie op school. De respondenten konden aangeven in welke mate men het **oneens** of **eens** is met deze stellingen. De stellingen luiden:

- **Ik** voel me veilig op school
- **Collega's** voelen zich veilig op school.

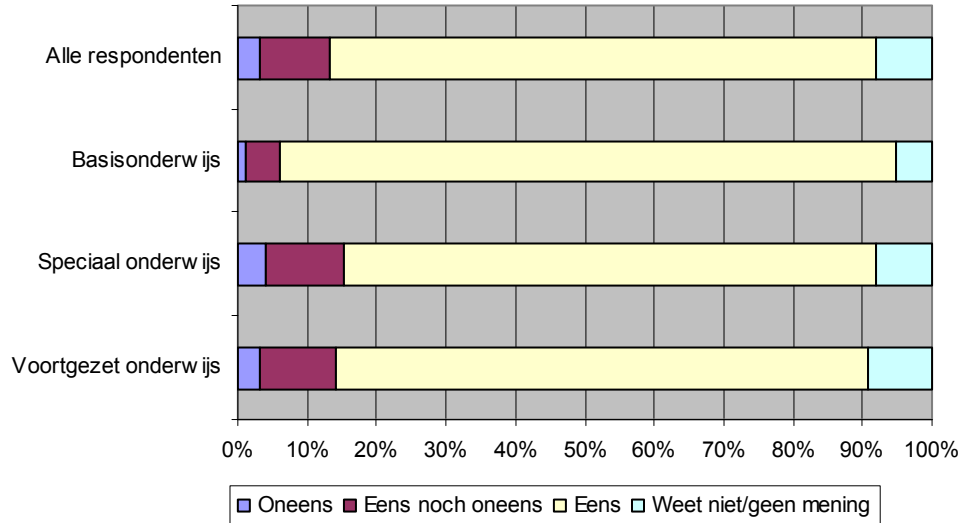
Uit de resultaten komt het volgende beeld naar voren:

- De overgrote meerderheid van de respondenten (92%) voelt zich veilig op school, 2% voelt zich onveilig (zie figuur 2.1).
- Een ruime meerderheid van de respondenten (78%) denkt dat collega's zich veilig voelen, 3% denkt dat collega's zich onveilig voelen. De overige respondenten zijn het eens noch oneens met de stelling of weten het niet (zie figuur 2.2).
- Er zijn in de veiligheidsbeleving slechts geringe verschillen tussen het basisonderwijs, het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en het voortgezet onderwijs.
- De percentages respondenten die zich *onveilig* voelen op school variëren nauwelijks tussen de verschillende typen van het voortgezet onderwijs (praktijkonderwijs, VMBO, HAVO, VWO). Wel denken in het VMBO en in het praktijkonderwijs iets meer respondenten dat collega's zich veilig noch onveilig voelen.
- De percentages respondenten die zich *onveilig* voelen op school variëren nauwelijks tussen de verschillende clusters van het speciaal onderwijs (visueel gehandicapten en doven/slechthorenden, motorisch en verstandelijk gehandicapten en gedrags- en psychiatrisch gehandicapten). Wel denken respondenten die zijn verbonden aan een school voor gedrags- en psychiatrisch gehandicapten iets vaker dat collega's zich onveilig of veilig noch onveilig voelen.
- Er zijn geen verschillen in de veiligheidsbeleving tussen onderwijsgevend personeel en onderwijsondersteunend personeel. Ook sekse, seksuele geaardheid, schooldenominatie, bovenbouw/onderbouw en mate van stedelijkheid zijn niet van invloed op de veiligheidsbeleving. Wel zijn op scholen met een meerderheid van allochtone leerlingen minder respondenten het eens met de stellingen.

Figuur 2.1 Ik voel me veilig op school

Figuur 2.2 Collega's voelen zich veilig op school

2.2 Gevolgen van de veiligheidssituatie voor functioneren

Algemeen

De respondenten zijn vijf stellingen voorgelegd die betrekking hebben op de mogelijke gevolgen van geweld en agressie voor hun functioneren op het werk. De respondenten konden aangeven in welke mate men het **oneens** of **eens** is met deze stellingen. De stellingen luiden:

- Door de agressie en het geweld op mijn school meld ik mij vaker ziek
- Door de agressie en het geweld op mijn school heb ik minder plezier in mijn werk
- Door de agressie en het geweld op mijn school functioneer ik minder goed in mijn werk
- Door de agressie en het geweld op mijn school functioneer ik minder goed buiten mijn werk
- Door de agressie en het geweld op mijn school overweeg ik te stoppen met mijn werk.

Uit de resultaten blijken de volgende gevolgen voor het functioneren op het werk door agressie en geweld op school (zie tabel 2.1):

- Eén procent van de respondenten meldt zich vaker ziek.
- Eén op de acht respondenten geeft aan minder plezier in het werk te hebben.
- Eén op de veertien respondenten geeft aan *in* het werk minder goed te functioneren.
- Eén op de twintig respondenten geeft aan *buiten* het werk minder goed te functioneren.
- Twee procent van de respondenten overweegt te stoppen met het werk.
- De gevolgen voor het functioneren op het werk door agressie en geweld op school zijn in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs (met name praktijk-onderwijs en VMBO) iets groter dan in het basisonderwijs. Dat geldt met name voor het percentage respondenten dat aangeeft minder plezier in het werk te hebben door geweld en agressie (zie tabel 2.1).

Tabel 2.1 Percentages respondenten die het 'eens' of 'zeer eens' zijn met de vijf stellingen over de gevolgen van geweld en agressie voor het functioneren, uitgesplitst per schooltype

	Vaker ziek melden	Minder plezier in het werk	Minder goed functioneren in het werk	Minder goed functioneren buiten het werk	Overwegen om te stoppen met het werk
Alle onderwijstypes	1%	12%	7%	5%	2%
Basisonderwijs	1%	9%	5%	4%	1%
Voortgezet onderwijs	1%	13%	8%	5%	3%
Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	2%	14%	8%	6%	2%

De gevolgen voor het functioneren op het werk door agressie en geweld op school zijn voor het onderwijzend personeel iets groter dan voor het onderwijsondersteunend personeel. Met name blijkt dat onderwijzend personeel door agressie en geweld relatief vaker minder plezier heeft in het werk en vaker minder goed functioneert in en buiten het werk (zie tabel 2.2).

Tabel 2.2 Percentages respondentent die het 'eens' of 'zeer eens' zijn met de vijf stellingen over de gevolgen van geweld en agressie voor het functioneren, uitgesplitst naar functie

	Vaker ziek Melden	Minder plezier in het werk	Minder goed in het werk	Minder goed functioneren buiten het werk	Overwegen om te stoppen met het werk
Alle onderwijstypes	1%	12%	7%	5%	2%
Basisonderwijs OP	1%	10%	6%	4%	2%
Basisonderwijs OOP	0%	2%	2%	2%	0%
Voortgezet onderwijs OP	1%	14%	9%	6%	2%
Voortgezet onderwijs OOP	2%	10%	5%	3%	3%
Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs OP	1%	16%	10%	7%	3%
Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs OOP	1%	8%	4%	3%	1%

Uitgesplitst naar onderbouw en bovenbouw, seksuele geaardheid, mate van stedelijkheid en aantal allochtone leerlingen valt het volgende op:

- De variabelen 'mate van stedelijkheid en 'geeft les in bovenbouw of onderbouw' zijn niet of nauwelijks van invloed op de relatie tussen agressie en geweld en het functioneren.
- De seksuele geaardheid is binnen het basisonderwijs en binnen het voortgezet onderwijs niet of nauwelijks van invloed op de relatie tussen agressie en geweld en het functioneren. Binnen het speciaal onderwijs geven wél iets meer homoseksuele, biseksuele of lesbische respondenten aan minder goed te functioneren op het werk en iets vaker te overwegen om te stoppen.
- Het aantal respondenten dat 'door agressie en geweld minder plezier heeft in het werk' is iets hoger op scholen waar de meerderheid van de leerlingen allochtoon is. In het voortgezet onderwijs is het aantal respondenten dat door agressie en geweld 'minder goed functioneert' of 'overweegt te stoppen met het werk' hoger op scholen, waar de meerderheid van de leerlingen allochtoon is.

Een extra analyse is gemaakt voor de relatie tussen de beleving van de veiligheidssituatie op school en de overweging om te stoppen met het werk. Uit deze analyse komt naar voren dat van de respondenten die overwegen te stoppen met het werk door agressie en geweld op school, zich één op de zes daadwerkelijk onveilig voelt op school.

2.3 Ontwikkeling van de veiligheidssituatie in de afgelopen vijf jaar

Algemeen

De respondenten is gevraagd aan te geven hoe de veiligheidssituatie op hun school zich in de afgelopen vijf jaar heeft ontwikkeld, voor zichzelf en voor collega's. Uit de resultaten (zie tabel 2.3) wordt duidelijk dat:

- Bijna twee op de drie respondenten geven aan dat voor *zichzelf* de veiligheid in de afgelopen vijf jaar is gelijk gebleven.

- Bijna één op de vijf respondenten geeft aan dat voor *zichzelf* de veiligheid in de afgelopen vijf jaar licht is afgenomen, voor 2% van hen is de veiligheidssituatie in de afgelopen vijf jaar sterk afgenomen.
- Daar staat tegenover dat volgens bijna één van de tien respondenten de veiligheid voor *zichzelf* in de afgelopen vijf jaar licht (7%) of sterk (2%) is toegenomen.
- De ontwikkeling van de veiligheidssituatie voor collega's wordt ongeveer hetzelfde beoordeeld, alleen is nu het percentage 'weet niet/geen mening' belangrijk hoger.

Tabel 2.3 De veiligheid op mijn school is in de afgelopen vijf jaar:

	Voor mezelf	Voor collega's
Licht of sterk afgenomen	20%	23%
Gelijk gebleven	62%	50%
Licht of sterk toegenomen	9%	9%
Weet niet/geen mening	9%	17%
Aantal	11.168	11.116

Indien we een uitsplitsing maken naar onderwijstypes komt het volgende beeld naar voren:

- In het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs is het aantal respondenten dat aangeeft dat de veiligheid op school is afgenomen het grootst (zie tabel 2.4).
- De door de respondenten ervaren afname van de veiligheid varieert niet of nauwelijks tussen praktijkonderwijs, VMBO, HAVO of VWO (indien de VWO afdeling deel uit maakt van een scholengemeenschap). Respondenten die zijn verbonden aan categorale VWO scholen geven minder vaak aan dat de veiligheid op school is afgenomen.
- De door de respondenten ervaren afname van de veiligheid varieert niet of nauwelijks tussen de verschillende clusters van het speciaal onderwijs (visueel gehandicapten en doven/slechthorenden, motorisch en verstandelijk gehandicapten en gedrags- en psychiatrisch gehandicapten).

Tabel 2.4 De veiligheid op mijn school is in de afgelopen vijf jaar (voor mezelf):

	Basisonderwijs	Speciaal onderwijs/ speciaal basisonderwijs	Voortgezet onderwijs
Licht of sterk afgenomen	12%	21%	23%
Gelijk gebleven	72%	57%	61%
Licht of sterk toegenomen	7%	12%	8%
Weet niet/geen mening	9%	10%	9%
Aantal	1.919	3.519	5.721

Uitgesplitst naar de functie van de respondenten (onderwijzend personeel of onderwijsondersteunend personeel) dan valt op dat in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs de afname van de veiligheid iets vaker wordt geconstateerd door onderwijzend personeel dan door onderwijsondersteunend personeel.

Uitgesplitst naar onderbouw en bovenbouw, sekse, seksuele geaardheid, mate van stedelijkheid en aantal allochtone leerlingen valt het volgende op:

- Het aantal respondenten uit het basisonderwijs dat aangeeft dat de veiligheid op school is afgenomen is iets hoger voor basisscholen in sterk stedelijke gebieden en op basisscholen waar de helft of meer van de leerlingen allochtoon is. Overigens hangen stedelijkheid en het aantal allochtonen op scholen sterk samen.
- Het aantal respondenten uit het voortgezet onderwijs dat aangeeft dat de veiligheid op school is afgenomen is hoger voor de VMBO, HAVO en VWO scholen waar méér dan de helft van de leerlingen allochtoon is. Voor het praktijkonderwijs is deze factor niet van invloed.
- De mate van stedelijkheid en het aantal allochtone leerlingen zijn van minder belang of van geen belang voor de toe- of afname van de veiligheid in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs.

3 Ervaringen met agressie en geweld

Dit hoofdstuk beschrijft welke ervaringen onderwijsgevend- en ondersteunend personeel heeft met agressie en geweld. Hierbij komen de volgende onderzoeksvragen aan de orde:

- Wie zijn de voornaamste veroorzakers van agressie en geweld? Hierbij worden de volgende groepen onderscheiden:
 - Agressie en geweld tussen leerlingen onderling (zie paragraaf 3.1)
 - Agressie en geweld van leerlingen en ouders naar onderwijsgevend- en ondersteunend personeel (zie paragraaf 3.2)
 - Agressie en geweld in relatie tot seksuele voorkeur (zie paragraaf 3.3).
- Welke verschijningsvormen van agressie en geweld komen voor op scholen, en in welke mate? De verschijningsvormen zijn als volgt uitgesplitst:
 - Schelden
 - Discriminerende opmerkingen
 - Beschadigen of vernielen van eigendommen
 - Seksuele intimidatie
 - Verbale bedreigingen met geweld
 - Schriftelijke bedreigingen met geweld
 - Daadwerkelijk gebruik van geweld zoals slaan en schoppen
 - Daadwerkelijk gebruik van geweld met een wapen.

Een aparte paragraaf (3.4) wordt gewijd aan agressie en geweld in de lessen geschiedenis en maatschappijleer. Hierbij worden de volgende verschijningsvormen onderscheiden:

- Grievende opmerkingen over joden c.q. het bagatelliseren van de holocaust
- Grievende opmerkingen over de islam
- Grievende opmerkingen over homoseksualiteit.

3.1 Agressie en geweld tussen leerlingen onderling

Agressie en geweld tussen leerlingen onderling is gemeten met behulp van twee typen vragenstellingen. In de eerste plaats is de respondenten gevraagd hoe vaak men getuige is geweest van agressie en geweld tussen leerlingen onderling. In de tweede plaats is de respondenten gevraagd hoe veel leerlingen op de school betrokken zijn geweest bij agressie en geweld tussen leerlingen onderling.

Hoe vaak zijn respondenten getuige geweest van agressie en geweld tussen leerlingen onderling?

De frequentie waarmee respondenten in het afgelopen jaar getuige zijn geweest van verschillende verschijningsvormen van agressie en geweld zijn weergegeven in tabel 3.1. Uit tabel 3.1, en uit nadere analyses, wordt duidelijk dat:

- Op vrijwel alle scholen zijn respondenten in het afgelopen jaar getuige geweest van leerlingen die elkaar uitschelden. Op tweederde van de scholen is men hiervan zelfs enkele keren per

week of dagelijks getuige. Schelden komt het meest voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs.

- Op vrijwel alle scholen zijn respondenten in het afgelopen jaar getuige geweest van leerlingen die elkaar verbaal bedreigen met geweld. Op een derde van de scholen is men hiervan zelfs enkele keren per week of dagelijks getuige. Verbaal bedreigen met geweld komt het meest voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs, het komt het minst vaak voor in het basisonderwijs, de HAVO en het VWO.
- Van het slaan en schoppen door leerlingen zijn negen op de tien respondenten in het afgelopen jaar getuige geweest. Op een derde van de scholen is men hiervan zelfs enkele keren per week of dagelijks getuige. Slaan en schoppen door leerlingen komt het meest voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs, het komt het minst vaak voor in het VMBO, de HAVO en het VWO.
- Op een ruime meerderheid van de scholen zijn respondenten in het afgelopen jaar getuige geweest van leerlingen die naar elkaar toe discriminerende maken opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse. Op een derde van de scholen is men hiervan zelfs enkele keren per week of dagelijks getuige. Discriminerende opmerkingen komen het meest voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs, het praktijkonderwijs en het VMBO en het minst vaak in het basisonderwijs, de HAVO en het VWO.
- Op een ruime meerderheid van de scholen zijn respondenten in het afgelopen jaar getuige geweest van leerlingen die elkaars eigendommen beschadigen of vernielen. Op een vijfde van de scholen is men hiervan zelfs enkele keren per week of dagelijks getuige. Het beschadigen of vernielen van elkaars eigendommen komt het vaakst voor in het praktijkonderwijs, het VMBO en in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs, het komt het minst vaak voor in het basisonderwijs.
- Van seksuele intimidatie tussen leerlingen is ongeveer de helft van de respondenten in het afgelopen jaar getuige geweest. Uitgesplitst naar schooltype blijkt dat in het basisonderwijs één op de vijf respondenten in het afgelopen jaar getuige is geweest van seksuele intimidatie, in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs geldt dit voor ruim de helft van de respondenten. Op zeven procent van de scholen in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs is men enkele keren per week of dagelijks getuige van seksuele intimidatie tussen leerlingen.
- Op bijna vier op de tien scholen zijn respondenten in het afgelopen jaar getuige geweest van leerlingen die elkaar schriftelijk of per e-mail bedreigen met geweld. Dit is de meeste van deze respondenten in het afgelopen jaar niet vaker dan één of enkele keren overkomen. Het schriftelijk of per e-mail dreigen met geweld komt het vaakst voor in het voortgezet onderwijs.
- Van geweld met een wapen door leerlingen is één op de negen respondenten in het afgelopen jaar getuige geweest. Dit is deze respondenten in het afgelopen jaar niet vaker dan één of enkele keren overkomen. Geweld met een wapen tussen leerlingen onderling komt relatief het vaakst voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het praktijkonderwijs.
- Op scholen met een meerheid aan allochtone leerlingen rapporteren respondenten relatief vaker dat leerlingen onderling diverse vormen van agressie en geweld plegen. Dit betreft schelden, het maken van discriminerende opmerkingen, het beschadigen of vernielen van eigendommen, het elkaar verbaal bedreigen met geweld.

Tabel 3.1 Hoe vaak bent u getuige geweest van de volgende gebeurtenissen op uw school in het afgelopen jaar?

	Niet	Eén of enkele keren per jaar of per maand	Eén of enkele keren per week of dagelijks	Weet niet/ geen mening
Leerlingen schelden elkaar uit	2%	33%	65%	1%
· Basisonderwijs	2%	41%	56%	1%
· Voortgezet onderwijs	2%	38%	59%	1%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	2%	16%	82%	1%
Leerlingen maken discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse	12%	50%	35%	2%
· Basisonderwijs	25%	55%	18%	3%
· Voortgezet onderwijs	8%	53%	36%	2%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	11%	40%	46%	3%
Leerlingen beschadigen of vernielen elkaars eigendommen	11%	66%	19%	2%
· Basisonderwijs	19%	71%	8%	3%
· Voortgezet onderwijs	9%	66%	23%	2%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	12%	66%	20%	3%
Seksuele intimidatie tussen leerlingen	41%	41%	5%	13%
· Basisonderwijs	72%	17%	2%	9%
· Voortgezet onderwijs	32%	45%	7%	16%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	38%	46%	7%	9%
Leerlingen bedreigen elkaar verbaal met geweld	12%	49%	37%	2%
· Basisonderwijs	19%	56%	23%	3%
· Voortgezet onderwijs	11%	54%	32%	3%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	7%	36%	56%	2%
Leerlingen bedreigen elkaar schriftelijk of via e-mail met geweld	36%	33%	5%	25%
· Basisonderwijs	55%	25%	2%	17%
· Voortgezet onderwijs	23%	41%	6%	30%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	46%	29%	5%	20%
Leerlingen gebruiken geweld zoals slaan en schoppen	7%	59%	32%	1%
· Basisonderwijs	5%	58%	35%	1%
· Voortgezet onderwijs	11%	70%	17%	2%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	3%	38%	58%	1%
Leerlingen gebruiken geweld met een wapen	82%	11%	0%	7%
· Basisonderwijs	93%	4%	0%	3%
· Voortgezet onderwijs	78%	11%	0%	10%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	79%	15%	0%	5%

Hoe veel leerlingen zijn betrokken bij onderling agressie en geweld?

De frequenties waarmee leerlingen op school betrokken zijn geweest bij onderlinge agressie en geweld, bij gebeurtenissen, waarbij de respondent zélf getuige is geweest, zijn weergegeven in tabel 1 van bijlage 3. De resultaten met betrekking tot het aantal leerlingen dat op school betrokken is geweest bij onderlinge agressie en geweld, bevestigen de antwoordtendensen per schooltype zoals beschreven in de voorgaande paragraaf.

3.2 Ervaringen personeel met agressie en geweld van leerlingen en ouders

De respondenten is gevraagd aan te geven welke ervaringen zij in het afgelopen jaar hebben gehad met agressie en geweld door leerlingen en ouders naar zichzelf en naar collega's.

Ervaringen met agressie en geweld door leerlingen en ouders

De frequenties waarmee respondenten in het afgelopen jaar te maken hebben gehad met verschillende vormen van agressie en geweld door leerlingen en ouders, zijn weergegeven in tabel 3.2. Uit de tabel, en uit nadere analyses, wordt duidelijk dat:

- Op ruim driekwart van de scholen worden door leerlingen wel eens eigendommen beschadigd of vernield (minder vaak in het basisonderwijs), respondenten worden hiermee in de regel één of enkele keren per jaar of één of enkele keren per maand geconfronteerd. Ouders bezondigen zich vrijwel nooit aan beschadiging of vernieling van schooleigendommen.
- Op ongeveer de helft van de scholen worden respondenten door leerlingen wel eens uitgescholden, dit gebeurt dan meestal één of enkele keren per jaar of één of enkele keren per maand. Het schelden vindt het meest plaats in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs. Eén op de zeven respondenten geeft aan dat hij of zij, eens per jaar of eens per maand, wordt uitgescholden door ouders.
- Een kwart van de respondenten wordt, eens per jaar of eens per maand, verbaal bedreigd met geweld door leerlingen. Dit gebeurt vaker in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en minder vaak in het basisonderwijs. Eén op de negen respondenten geeft aan dat hij of zij, eens per jaar of eens per maand, wordt bedreigd door ouders.
- Het slaan en schoppen door leerlingen van onderwijzend of onderwijsondersteunend personeel vindt vooral plaats in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs. Een derde van de respondenten uit dit onderwijstype rapporteert dat hij of zij, eens per jaar of eens per maand, wordt geslagen of geschopt door leerlingen. In het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs komt dit type agressie veel minder vaak voor. Ouders slaan of schoppen (in alle drie onderwijstypen) vrijwel nooit.
- Ongeveer één op de zeven respondenten rapporteert eens per jaar of eens per maand te worden geconfronteerd met ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie) door leerlingen. Seksuele intimidatie vindt vooral plaats in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs. Ouders bezondigen zich vrijwel nooit aan seksuele intimidatie.
- Eén op de zeven respondenten is wel eens het slachtoffer (eens per jaar of eens per maand) van de beschadiging of vernieling van zijn of haar eigendommen door leerlingen. Ouders doen dit zelden of nooit.
- Discriminerende opmerkingen door leerlingen over religie, ras, seksuele geaardheid of sekse van de respondent, worden gerapporteerd door één op de negen respondenten, vooral in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs. Ouders maken zelden of nooit discriminerende opmerkingen.
- Bedreigingen van respondenten met geweld, schriftelijk of via e-mail, door leerlingen of door ouders vindt vrijwel nooit plaats.
- Leerlingen of ouders gebruiken zelden of nooit geweld tegen respondenten met een wapen.
- Er zijn geen opvallende verschillen tussen de antwoorden van het onderwijzend personeel en het onderwijsondersteunend personeel.
- Indien een uitsplitsing wordt gemaakt naar de verschillende schooltypen binnen het voortgezet onderwijs, dan blijkt dat personeel in het praktijkonderwijs en in mindere mate het VMBO rela-

tief vaker wordt geconfronteerd met agressie en geweld door leerlingen, dit geldt met name voor verbale agressie (schelden en discriminerende opmerkingen) en verbale bedreigingen.

- Het aantal allochtone leerlingen op een school heeft (enige) invloed voor de frequentie van enkele vormen van agressie en geweld. Schelden, het maken van discriminerende opmerkingen, vernielingen en beschadigingen van persoonlijke eigendommen en het verbaal bedreigen met geweld worden iets vaker gerapporteerd door respondenten die zijn verbonden aan een school waarvan de meerderheid van leerlingen allochtoon is.

Tabel 3.2 Hoe vaak zijn de volgende gebeurtenissen de respondenten zélf overkomen?

	Niet		Eén of enkele keren per jaar of per maand		Eén of enkele keren per week of dagelijks	
	Leerlingen	Ouders	Leerlingen	Ouders	Leerlingen	Ouders
Leerlingen of ouders beschadigen of vernielen eigendommen van de school	20%	98%	74%	2%	6%	0%
• Basisonderwijs	34%	98%	64%	2%	2%	0%
• Voortgezet onderwijs	15%	99%	77%	1%	8%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	19%	98%	74%	2%	7%	0%
Respondent wordt uitgescholden door leerlingen of ouders	47%	86%	46%	14%	7%	0%
• Basisonderwijs	69%	87%	29%	13%	3%	0%
• Voortgezet onderwijs	50%	86%	46%	13%	4%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	29%	84%	56%	16%	15%	0%
Leerlingen of ouders bedreigen de respondent verbaal met geweld	72%	89%	26%	11%	2%	0%
• Basisonderwijs	89%	90%	10%	10%	1%	0%
• Voortgezet onderwijs	76%	90%	23%	9%	1%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	55%	85%	38%	15%	6%	0%
Leerlingen of ouders gebruiken geweld tegen de respondent zoals slaan en schoppen	84%	99%	15%	1%	1%	0%
• Basisonderwijs	90%	99%	10%	1%	0%	0%
• Voortgezet onderwijs	96%	99%	4%	1%	0%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	61%	99%	37%	1%	2%	0%
Leerlingen of ouders maken tegen de respondent ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie)	86%	98%	13%	2%	1%	0%
• Basisonderwijs	95%	98%	5%	2%	0%	0%
• Voortgezet onderwijs	83%	99%	16%	1%	0%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	84%	98%	14%	2%	1%	0%
Leerlingen of ouders beschadigen of vernielen eigendommen van de respondent	87%	100%	13%	0%	0%	0%
• Basisonderwijs	91%	100%	9%	0%	0%	0%
• Voortgezet onderwijs	87%	100%	13%	0%	1%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	84%	100%	16%	0%	0%	0%
Leerlingen of ouders maken discriminerende opmerkingen over religie, ras, seksuele geaardheid of sekse van de respondent	88%	97%	11%	3%	1%	0%
• Basisonderwijs	95%	97%	5%	3%	0%	0%
• Voortgezet onderwijs	87%	98%	12%	2%	1%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	84%	97%	14%	3%	2%	0%
Leerlingen of ouders bedreigen de respondent schriftelijk of via e-mail met geweld	99%	99%	1%	1%	0%	0%
• Basisonderwijs	99%	99%	1%	1%	0%	0%
• Voortgezet onderwijs	98%	99%	2%	1%	0%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	98%	99%	1%	1%	0%	0%
Leerlingen of ouders gebruiken tegen de respondent geweld met een wapen	99%	100%	1%	0%	0%	0%
• Basisonderwijs	100%	100%	0%	0%	0%	0%
• Voortgezet onderwijs	99%	100%	1%	0%	0%	0%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	98%	100%	2%	0%	0%	0%

Ervaringen van collega's met agressie en geweld

De respondenten is gevraagd om ook aan te geven of collega's in het afgelopen jaar te maken hebben gehad met agressie en geweld door leerlingen en ouders. De resultaten bevestigen de antwoordtendensen per schooltype zoals beschreven in de voorgaande paragraaf. Wel blijkt dat het percentage respondenten dat aangeeft dat collega's te maken hebben gehad met agressie en geweld, hoger is dan het percentage respondenten dat aangeeft zélf te maken hebben gehad met agressie en geweld. De resultaten voor het aantal collega's dat in het afgelopen jaar geconfronteerd is geweest met agressie en geweld door leerlingen en ouders, zijn weergegeven in tabel 2 en tabel 3 van de bijlage.

3.3 Agressie en geweld in relatie tot seksuele voorkeur

In de analyses is specifiek bekeken in hoeverre homoseksueel, lesbisch of biseksueel personeel extra last van agressie en geweld ondervindt. In totaal hebben 323 respondenten hun seksuele geaardheid omschreven als homoseksueel, lesbisch of biseksueel. Indien deze drie groepen bij analyses als één groep wordt samengenomen, is het aantal respondenten voldoende groot om per schooltype vergelijkingen te kunnen treffen met de antwoorden van heteroseksuele respondenten. Nadere analyses, zoals uitsplitsingen naar stedelijkheid, zijn niet mogelijk.

Zoals reeds vermeld in hoofdstuk 2, komt uit de analyses naar voren dat zowel in het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs als in het speciaal onderwijs de seksuele geaardheid niet uitmaakt bij de beantwoording op de stelling of men zich veilig voelt op school. De seksuele geaardheid is binnen het basisonderwijs en binnen het voortgezet onderwijs niet of nauwelijks van invloed op de relatie tussen agressie en geweld en het functioneren. Alleen binnen het speciaal onderwijs geven iets meer homoseksuele, biseksuele of lesbische respondenten aan minder goed te functioneren op het werk en iets vaker te overwegen om te stoppen.

In de vragenlijst zijn enkele specifieke vraagstellingen opgenomen die betrekking hebben op de relatie tussen agressie en geweld en de seksuele voorkeur. De agressie en geweld waarmee onderwijzend personeel en onderwijsondersteunend personeel te maken kan krijgen als een gevolg van de seksuele voorkeur, is bevraagd voor drie groepen:

- agressie en geweld door leerlingen
- agressie en geweld door ouders
- agressie en geweld door collega's.

De frequenties waarmee respondenten, of collega's, in het afgelopen jaar te maken hebben gehad met verschillende vormen van agressie en geweld in verband met de seksuele voorkeur, door leerlingen, collega's en ouders, zijn weergegeven in tabel 3.3. Uit de tabel komt het volgende beeld naar voren:

- Agressie en geweld door ouders en collega's in relatie tot de seksuele voorkeur komt vrijwel niet voor. Sommige leerlingen bezondigen zich hieraan wel, met name in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs.

Tabel 3.3 Hoe vaak zijn de volgende gebeurtenissen respondenten of collega's overkomen in verband met de seksuele voorkeur van respondent en/of collega's (alle respondenten)?

	Eén of enkele keren per jaar of per maand			Eén of enkele keren per week of dagelijks		
	Leerlingen	Collega's	Ouders	Leerlingen	Collega's	Ouders
Leerlingen, collega's of ouders schelden	20%	4%	9%	5%	0%	0%
· Basisonderwijs	10%	2%	8%	3%	0%	0%
· Voortgezet onderwijs	25%	6%	9%	4%	0%	0%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	17%	2%	9%	7%	0%	0%
Leerlingen, collega's of ouders beschadigen of vernielen eigendommen	14%	0%	1%	2%	0%	0%
· Basisonderwijs	10%	0%	0%	0%	0%	0%
· Voortgezet onderwijs	17%	1%	1%	2%	0%	0%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	12%	0%	1%	2%	0%	0%
Leerlingen, collega's of ouders maken ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie)	15%	3%	2%	1%	0%	0%
· Basisonderwijs	4%	2%	2%	0%	0%	0%
· Voortgezet onderwijs	20%	4%	5%	1%	0%	0%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	14%	2%	3%	1%	0%	0%
Leerlingen, collega's of ouders dreigen met geweld	13%	1%	5%	2%	0%	0%
· Basisonderwijs	5%	0%	3%	1%	0%	0%
· Voortgezet onderwijs	15%	1%	5%	1%	0%	0%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	14%	1%	6%	3%	0%	0%
Leerlingen, collega's of ouders gebruiken geweld	9%	0%	1%	1%	0%	0%
· Basisonderwijs	5%	0%	1%	1%	0%	0%
· Voortgezet onderwijs	9%	0%	1%	1%	0%	0%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	11%	0%	2%	3%	0%	0%

Nota bene: in tabel 3.3 zijn de antwoordcategorieën 'Niet' en 'Weet niet / geen mening' niet vermeld.

Uitgesplitst naar seksuele geaardheid blijkt dat homoseksuele-, lesbische of biseksuele respondenten vaker rapporteren dat leerlingen schelden of ongewenste seksuele toespelingen maken naar zichzelf of naar collega's. Dit blijkt vooral voor te komen in het voortgezet onderwijs (zie tabel 3.4).

Tabel 3.4 Hoe vaak zijn de volgende gebeurtenissen respondenten of collega's overkomen in verband met de seksuele voorkeur van respondent en/of collega's (vergelijking rapportage door heteroseksuele respondenten en homoseksuele, lesbische of biseksuele respondenten)?¹

	Eén of enkele keren per jaar of per maand		Eén of enkele keren per week of dagelijks	
	Heteroseksuele respondenten	Homoseksuele-, lesbische of biseksuele respondenten	Heteroseksuele respondenten	Homoseksuele-, lesbische of biseksuele respondenten
Leerlingen schelden				
· Basisonderwijs	10%	21%	3%	3%
· Voortgezet onderwijs	25%	43%	4%	8%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	17%	28%	7%	8%
Leerlingen beschadigen of vernielen eigendommen				
· Basisonderwijs	9%	15%	0%	0%
· Voortgezet onderwijs	16%	15%	2%	1%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	12%	8%	2%	4%
Leerlingen maken ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie)				
· Basisonderwijs	3%	13%	0%	0%
· Voortgezet onderwijs	19%	38%	1%	1%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	13%	17%	3%	1%
Leerlingen, dreigen met geweld				
· Basisonderwijs	5%	10%	1%	5%
· Voortgezet onderwijs	15%	11%	1%	1%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	14%	12%	3%	5%
Leerlingen gebruiken geweld				
· Basisonderwijs	4%	8%	1%	3%
· Voortgezet onderwijs	11%	10%	3%	3%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	10%	5%	1%	1%

Nota bene: in tabel 3.4 zijn de antwoordcategorieën 'Niet' en 'Weet niet / geen mening' niet vermeld.

Schoolklimaat

Aan de respondenten is de volgende stelling voorgelegd: "Ons schoolklimaat is dusdanig dat een werknemer voor zijn seksuele geaardheid kan uitkomen". De resultaten zijn als volgt:

- Zeven op de tien respondenten zijn het eens of zeer eens met de stelling, acht procent is het hiermee oneens. De overige respondenten zijn het eens noch oneens of hebben geen mening.
- Uitgesplitst naar schooltype valt op dat het schoolklimaat in het voortgezet onderwijs iets minder gunstig wordt beoordeeld dan in de andere schooltypen.
- Uitgesplitst naar seksuele geaardheid blijkt dat homoseksuele/biseksuele respondenten in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs (17% tegen 5% voor heteroseksuelen) en in het voortgezet onderwijs (25% tegen 5% voor heteroseksuelen), relatief vaker het schoolklimaat als ongunstig beoordelen.

¹ De percentages in tabel 3.4 voor het basisonderwijs zijn indicatief vanwege de kleine responspopulatie voor homo- of biseksuele respondenten.

Vergelijking met ander onderzoek

In 2003 is het rapport 'Beter voor de klas, beter voor de school'¹ verschenen. In dit rapport wordt aandacht gegeven aan de resultaten van een onderzoek naar de werkbeleving en gezondheid van homo- en biseksuele mannen en vrouwen. Aan dit onderzoek hebben 2035 personen deelgenomen, waarvan 388 personen met een homo- of biseksuele voorkeur. Een aantal van de vraagstellingen in dit onderzoek hebben een overlap met het onderzoek naar agressie en geweld op scholen. De resultaten van dit onderzoek bevestigen dat agressie en geweld als een gevolg van de seksuele voorkeur door collega's en ouders weinig voorkomt, maar dat sommige leerlingen zich hieraan wel schuldig maken. Ook wordt bevestigd dat homo- en biseksuelen niet vaker met lichamelijk geweld of verbale bedreigingen worden geconfronteerd dan heteroseksuelen. Uit de resultaten van ons onderzoek 'agressie en geweld' blijkt wel dat homo- en biseksuelen (iets) vaker met schelden of ongewenste seksuele toespelingen worden geconfronteerd dan heteroseksuelen.

3.4 Docenten maatschappijleer en geschiedenis

Relatie specifieke onderwerpen in de lessen en agressie en geweld

Aan docenten die maatschappijleer en geschiedenis geven is in de eerste plaats gevraagd of agressie en geweld gerelateerd is aan specifieke onderwerpen die in de lessen geschiedenis en maatschappijleer worden behandeld. Uit de resultaten komt naar voren dat:

- Volgens tweederde van de docenten maatschappijleer en geschiedenis is agressie en geweld nooit gerelateerd aan specifieke onderwerpen die in de lessen geschiedenis en maatschappijleer worden behandeld, volgens een kwart van hen is dit soms wél het geval. Volgens 3% van hen is dit meestal het geval en 10% weet het niet.
- Agressie en geweld in relatie tot specifieke onderwerpen die in de lessen geschiedenis en maatschappijleer worden behandeld komt relatief vaker voor in het praktijkonderwijs, het VMBO en op de WEC-scholen, en minder vaak op HAVO- en VWO scholen.
- Indien een uitsplitsing wordt gemaakt naar scholen met veel of weinig allochtone leerlingen dan valt op dat respondenten die verbonden zijn aan scholen met veel allochtonen leerlingen niet vaker aangeven dat agressie en geweld gerelateerd is aan specifieke onderwerpen die in de lessen geschiedenis en maatschappijleer worden behandeld.

Aan docenten maatschappijleer en geschiedenis zijn vervolgens een aantal afzonderlijke stellingen voorgelegd. Hierin worden de volgende verschijningsvormen onderscheiden:

- Grievende opmerkingen over joden c.q. het bagatelliseren van de holocaust
- Grievende opmerkingen over de islam
- Grievende opmerkingen over homoseksualiteit.

¹ Uitgevoerd door de RutgersNissoGroep: Hanneke de Graaf, Bas van de Meerdendonk, Paul Vennix en Ine Vanwesenbeeck en uitgegeven door COC Nederland/Aob/APS.

De resultaten zijn weergegeven in tabel 3.5. We maken hierbij een onderscheid tussen de verschillende schooltypen waaraan docenten geschiedenis en maatschappijleer zijn verbonden¹. Uit de resultaten wordt onder meer duidelijk dat:

- Grievende opmerkingen over joden c.q. het bagatelliseren van de holocaust is in het afgelopen jaar ongeveer de helft van de docenten overkomen, meestal is dat één of enkele keren per jaar of per maand. Grievende opmerkingen over joden c.q. het bagatelliseren van de holocaust komen het meest voor op WEC-scholen, in het praktijkonderwijs en op het VMBO. In het VMBO komt dit vaker voor op scholen waar de meerderheid van de leerlingen van allochtone herkomst is.
- Grievende opmerkingen over de islam is in het afgelopen jaar zeven op de tien docenten overkomen, meestal is dat één of enkele keren per jaar of per maand. Op scholen met een meerderheid aan allochtone leerlingen komen grievende opmerkingen over de islam minder vaak voor. Grievende opmerkingen over de islam komen iets vaker voor in het praktijkonderwijs en in het VMBO.
- Grievende opmerkingen over homoseksualiteit is in het afgelopen jaar drie op de vier docenten overkomen, meestal is dat één of enkele keren per jaar of per maand. Grievende opmerkingen over homoseksualiteit komen het meest voor op WEC-scholen, in het praktijkonderwijs en op het VMBO.

Tabel 3.5 Hoe vaak zijn de volgende gebeurtenissen de respondenten zélf overkomen?

	Niet	Eén of enkele keren per jaar of per maand	Eén of enkele keren per week of dagelijks
Grievende opmerkingen over joden c.q. het bagatelliseren van de holocaust	51%	47%	3%
• WEC	35%	57%	8%
• Praktijkonderwijs	32%	66%	2%
• VMBO	40%	58%	1%
• HAVO	61%	38%	1%
• VWO	68%	31%	1%
Grievende opmerkingen over de islam	30%	65%	5%
• WEC	25%	66%	8%
• Praktijkonderwijs	23%	74%	3%
• VMBO	20%	73%	7%
• HAVO	30%	66%	5%
• VWO	31%	66%	3%
Grievende opmerkingen over homoseksualiteit	25%	67%	8%
• WEC	21%	62%	17%
• Praktijkonderwijs	8%	80%	13%
• VMBO	15%	75%	9%
• HAVO	31%	65%	4%
• VWO	35%	62%	3%

¹ In het praktijkonderwijs en WEC zijn veelal geen vakdocenten maatschappijleer of geschiedenis, maar geven docenten deze vakken tezamen met andere vakken.

Ervaringen van collega's

De respondenten is gevraagd om ook aan te geven hoeveel collega's in het afgelopen jaar te maken hebben gehad met agressie en geweld door leerlingen. Vier op de tien respondenten antwoorden hier met 'weet niet/geen mening'. Voor het overige komen de antwoordtendensen per schooltype ten aanzien van collega's voor een groot gedeelte overeen met de resultaten voor de respondenten persoonlijk, en worden nu niet afzonderlijk weergegeven.

Ingrijpen bij grievende opmerkingen

Aan de respondenten is gevraagd of, en zo ja op welke manier, men ingrijpt bij grievende opmerkingen ten aanzien van joden en de holocaust, islam en homoseksualiteit. Uit de resultaten blijkt dat bijna alle respondenten (vrijwel) altijd ingrijpen bij grievende opmerkingen ten aanzien van joden en de holocaust. Driekwart van de respondenten grijpt (vrijwel) altijd in bij grievende opmerkingen ten aanzien van islam en homoseksualiteit, één op de vijf doet dit soms.

De manier waarop wordt ingegrepen is in de meeste gevallen een mondelinge terechtwijzing of (minder vaak) een gesprek achteraf met de betrokkene. Het uit de klas sturen van de betrokkene en het inlichten van de ouders en/of de schoolleiding komt veel minder vaak voor.

3.5 Uitkomsten groepsgesprekken

In de groepsgesprekken is aandacht besteed aan de vormen waarin agressie en geweld van leerlingen en ouders voorkomen op school. De belangrijkste bevindingen worden hieronder weergegeven.

- In de groepsgesprekken wordt bevestigd dat agressie en geweld van leerlingen zich veel vaker richt op elkaar dan op de leerkrachten. Agressie tussen leerlingen onderling vindt vaak plaats op of zelfs buiten het schoolplein, en veel minder vaak in de klas. In veel gevallen zijn juist zwakkere leerlingen hiervan het slachtoffer (met name in het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs), de 'sterken klitten bij elkaar'. Agressie door leerlingen naar docenten toe is in de meeste gevallen individueler, en minder vaak groepsgedrag. Ouders zijn vaak niet op de hoogte van het gedrag van hun kinderen.
- In het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs zijn leerlingen relatief minder sociaal beïnvloed dan in andere schooltypen, agressie is daardoor minder makkelijk te kanaliseren. Het schelden en slaan naar leerkrachten moet zo worden geïnterpreteerd, en minder uit een gebrek aan normen en waarden.
- Op scholen waar *binnen* de school geen problemen zijn met leerlingen, kunnen deze wel optreden nabij de school (met name in het voortgezet onderwijs). Met problemen nabij de school wordt het onderwijsondersteunend personeel het meest geconfronteerd.
- In het VMBO is de verbale agressie hoger dan op de HAVO of op het VWO. Op het VWO is wel vaker sprake van 'netter' geweld, niet schelden, maar psychologische agressie zoals achterbaktheid.
- Agressie via MSN en mobiele telefoon is een groeiend probleem.
- Agressie (meestal in de vorm van verbaal geweld) door ouders komt minder vaak voor dan agressie door leerlingen, maar wordt door leerkrachten (met name in het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs) ervaren als het meest schokkend. Het komt veel heftiger over als agressie door kinderen.

4 Ingrijpen bij agressie en geweld

Dit hoofdstuk beschrijft op welke manieren wordt ingegrepen door onderwijsgevend- en onderwijsondersteunend personeel bij agressie en geweld. Hierbij komen de volgende onderzoeksvragen aan de orde:

- In welke mate en op welke manier wordt door onderwijsgevend- en onderwijsondersteunend personeel ingegrepen bij:
 - Agressie en geweld tussen leerlingen onderling
 - Agressie en geweld naar onderwijsgevend- en onderwijsondersteunend personeel

De verschijningsvormen van agressie en geweld zijn hierbij als volgt uitgesplitst:

- Schelden
- Discriminerende opmerkingen
- Seksuele intimidatie
- Agressief gedrag (bedreigingen met geweld of daadwerkelijk geweld)

De manieren waarop bij agressie en geweld wordt ingegrepen zijn hierbij als volgt uitgesplitst:

- Mondelinge terechtwijzing
- Uit de klas sturen
- Gesprek achteraf met betrokkene
- Inlichten van de schoolleiding
- Inlichten van de ouders
- Inlichten van de politie

4.1 Ingrijpen bij agressie en geweld tussen leerlingen onderling

Aan de respondenten zijn vier vragen voorgelegd met daarin verschillende mogelijke verschijningsvormen van agressie en geweld tussen leerlingen onderling. De respondenten is gevraagd of, en zo ja hoe vaak, men ingrijpt bij de betreffende verschijningsvormen van agressie en geweld. De resultaten zijn weergegeven in tabel 4.1. Uit de tabel, en uit nadere analyses, wordt duidelijk dat:

- Indien zich agressie en geweld tussen leerlingen onderling voordoet, wordt vrijwel altijd ingegrepen. Dit geldt voor alle schooltypes.
- Hoewel ook de overgrote meerderheid van het onderwijsondersteunend personeel ingrijpt bij agressie en geweld tussen leerlingen onderling, doet men dit, gemiddeld, toch iets minder frequent dan het onderwijzend personeel.

Tabel 4.1 Ingrijpen bij agressie en geweld door leerlingen onderling

	Nooit/meestal niet	Soms	Meestal wel/ altijd
Leerlingen schelden elkaar uit	2%	6%	92%
· Basisonderwijs	1%	4%	94%
· Voortgezet onderwijs	2%	7%	92%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	1%	5%	94%
Leerlingen maken discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse	2%	3%	96%
· Basisonderwijs	2%	2%	96%
· Voortgezet onderwijs	1%	3%	96%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	1%	2%	97%
Seksuele intimidatie tussen leerlingen	3%	4%	95%
· Basisonderwijs	3%	2%	95%
· Voortgezet onderwijs	2%	4%	93%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	1%	1%	96%
Leerlingen gedragen zich agressief (dreigen met geweld of werkelijk gebruik van geweld)	1%	3%	96%
· Basisonderwijs	1%	2%	97%
· Voortgezet onderwijs	1%	3%	96%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	1%	2%	97%

In tabel 4.1 zijn de respondenten die bij vraag 22 de categorie 'niet van toepassing' hadden aangekruist, buiten beschouwing gelaten

4.2 Ingrijpen bij agressie en geweld naar personeel

De respondenten is gevraagd of, en zo ja hoe vaak, men ingrijpt indien zijzelf wordt geconfronteerd met agressie en geweld. De resultaten zijn weergegeven in tabel 4.2. Uit de tabel, en uit nadere analyses, wordt duidelijk dat:

- Indien onderwijsgevend personeel en onderwijsondersteunend personeel persoonlijk wordt geconfronteerd met agressie en geweld door leerlingen, grijpt men vrijwel altijd in (onderwijsgevers nog iets vaker dan onderwijsondersteuners). Dit geldt voor alle schooltypes.

Tabel 4.2 Ingrijpen bij agressie en geweld door leerlingen naar personeel

	Nooit/meestal niet	Soms	Meestal wel/altijd
Leerlingen schelden de respondent uit	3%	3%	95%
· Basisonderwijs	3%	3%	94%
· Voortgezet onderwijs	3%	3%	95%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	1%	3%	95%
Leerlingen maken discriminerende opmerkingen over de religie, ras, seksuele geaardheid of sekse van de respondent	4%	2%	92%
· Basisonderwijs	7%	2%	93%
· Voortgezet onderwijs	4%	2%	94%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	4%	4%	95%
Leerlingen maken ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie) naar de respondent	4%	2%	94%
· Basisonderwijs	8%	3%	91%
· Voortgezet onderwijs	4%	2%	93%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	4%	2%	94%
Leerlingen gedragen zich agressief naar de respondent (driegen met geweld of werkelijk gebruik van geweld)	3%	1%	97%
· Basisonderwijs	4%	2%	95%
· Voortgezet onderwijs	3%	2%	95%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	1%	1%	98%

In tabel 4.2 zijn de respondenten die bij vraag 23 de categorie 'niet van toepassing' hadden aangekruist, buiten beschouwing gelaten

Ook indien de collega's van onderwijsgevend personeel en onderwijsondersteunend personeel met agressie en geweld van leerlingen worden geconfronteerd, grijpt een ruime meerderheid van de respondenten in. Dit geldt voor alle schooltypes. Wel moet worden opgemerkt dat het percentage respondenten dat ingrijpt bij agressie en geweld naar collega's, iets lager ligt (vooral bij onderwijsondersteuners) dan het percentage respondenten dat ingrijpt indien men zelf wordt geconfronteerd met agressie en geweld.

4.3 Wijze van ingrijpen bij agressie en geweld

De respondenten is gevraagd op welke manier men ingrijpt indien leerlingen zich agressief of gewelddadig gedragen. De resultaten zijn weergegeven in tabel 4.3. Uit de tabel wordt duidelijk dat:

- Bij schelden en bij het maken van discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse wijst het onderwijzend- en het onderwijsondersteunend personeel leerlingen in bijna alle gevallen mondeling terecht. Onderwijzend personeel heeft in de meeste gevallen ook een gesprek achteraf met de betrokkene. Andere vormen van ingrijpen komen minder frequent voor.
- Ook bij het maken van ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie) wijst het onderwijzend- en het onderwijsondersteunend personeel leerlingen in bijna alle gevallen mondeling terecht, en heeft het onderwijzend personeel in de meeste gevallen ook een gesprek achteraf met de betrokkene. Bij deze vorm van agressie worden ook vaker de schoolleiding en de ouders ingelicht. De laatste met name vaker in het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs.
- Bij agressief gedrag door leerlingen (dreigen met geweld en het daadwerkelijk gebruik van geweld) worden mondelinge terechtwijzingen, gesprekken achteraf met de betrokkene, uit de klas sturen en het inlichten van ouders en schoolleiding vaak toegepast. Met name in het voortgezet onderwijs wordt soms ook de politie ingelicht.
- In het algemeen geldt dat het onderwijsondersteunend personeel ongeveer net zo vaak als het onderwijsgevend personeel leerlingen mondeling terechtwijst of de schoolleiding inlicht. De andere mogelijkheden tot ingrijpen worden door het onderwijsgevend personeel vaker dan door het onderwijsondersteunend personeel gebruikt.

Tabel 4.3 Wijze van ingrijpen bij agressie en geweld

	Basisonderwijs		Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	OP	OOP	OP	OOP	OP	OOP
Leerlingen schelden						
• Mondelinge terechtwijzing	94%	90%	93%	94%	90%	87%
• Gesprek achteraf met betrokkene	76%	39%	80%	52%	68%	36%
• Inlichten van de ouders	28%	8%	26%	9%	18%	6%
• Uit de klas sturen	25%	11%	43%	22%	39%	14%
• Inlichten van de schoolleiding	21%	28%	23%	20%	27%	33%
• Inlichten van de politie	1%	0%	1%	0%	1%	1%
Leerlingen maken discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse						
• Mondelinge terechtwijzing	90%	87%	90%	90%	86%	79%
• Gesprek achteraf met betrokkene	79%	39%	81%	57%	71%	40%
• Inlichten van de ouders	37%	13%	30%	11%	21%	7%
• Uit de klas sturen	22%	12%	36%	19%	35%	13%
• Inlichten van de schoolleiding	30%	34%	31%	28%	35%	44%
• Inlichten van de politie	0%	0%	1%	0%	1%	1%
Leerlingen maken ongewenste seksuele toespelingen (seksuele intimidatie)						
• Mondelinge terechtwijzing	84%	80%	82%	79%	79%	72%
• Gesprek achteraf met betrokkene	82%	43%	78%	53%	69%	36%
• Inlichten van de ouders	53%	18%	45%	19%	26%	13%
• Uit de klas sturen	18%	14%	34%	19%	34%	14%
• Inlichten van de schoolleiding	50%	55%	52%	46%	46%	54%
• Inlichten van de politie	3%	2%	3%	2%	3%	1%
Leerlingen gedragen zich agressief (dreigen met geweld of werkelijk gebruik van geweld)						
• Mondelinge terechtwijzing	79%	74%	71%	74%	60%	62%
• Gesprek achteraf met betrokkene	83%	45%	84%	59%	67%	35%
• Inlichten van de schoolleiding	55%	59%	72%	62%	75%	76%
• Uit de klas sturen	41%	25%	68%	40%	64%	22%
• Inlichten van de ouders	63%	29%	65%	34%	47%	21%
• Inlichten van de politie	8%	7%	10%	6%	19%	15%

Bij vraag 25 waren meerdere antwoorden mogelijk, tabel 4.3. is daarom gepercenteerd op het totaal aantal respondenten. In tabel 4.3 zijn de respondenten die bij vraag 25 de categorie 'niet van toepassing' hadden aangekruist, buiten beschouwing gelaten

Tot slot is aan de respondenten gevraagd of men weet hoe men moet ingrijpen als men wordt geconfronteerd met agressie en geweld. Uit de resultaten komt het volgende beeld naar voren:

- Tweederde van de respondenten weet meestal of altijd hoe men moet ingrijpen bij agressie en geweld en 3% van de respondenten weet nooit of meestal niet hoe men moet ingrijpen bij agressie en geweld. Deze cijfers gelden in ongeveer gelijke mate voor alle schooltypen.

- In het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs weet het onderwijsondersteunend personeel relatief iets minder vaak dan het onderwijsgevend personeel hoe men moet ingrijpen bij agressie en geweld.
- Ongeveer een kwart van de respondenten weet *soms* niet hoe men moet ingrijpen bij agressie en geweld.

4.4 Uitkomsten groepsgesprekken

In de groepsgesprekken is aandacht besteed aan de maatregelen die door het personeel worden genomen om agressie en geweld te voorkomen of te bestraffen, en aan de knelpunten die hierbij aan de orde zijn.

- Belangrijk bij de aanpak van agressie is duidelijke regels, afspraken en structuur, inclusief het bevorderen van de vaardigheden van teamleden om elkaar op het handhaven van die regels aan te spreken. Bij 'zero tolerance beleid' is sprake van minder agressie, echter alleen indien er één lijn wordt getrokken door het onderwijzend personeel, en door het onderwijsondersteunend personeel. Een belangrijk knelpunt betreft de eenduidigheid waarmee regels worden uitgelegd en toegepast. Soms zijn er bijvoorbeeld afspraken gemaakt over de aanpak van agressie op het schoolplein of in de kantine, maar men is hierbij niet altijd consequent. Sommige collega's leggen de regels soepeler uit, of durven niet in te grijpen, waardoor het gezag van het personeel dat wel ingrijpt wordt ondermijnd. In sommige gevallen wordt hierbij het onderwijsondersteunend personeel niet als gelijkwaardig gezien.
- Veel verschillende locaties en veel verschillende klassen in een grootschalige scholengemeenschap kan invloed hebben op de sfeer (anonimiteit en afstand). Dit heeft ook zijn weerslag op het contact tussen docenten. Als die elkaar niet goed kennen dan is het moeilijker bij elkaar te rade te gaan bij problemen of zich kwetsbaar op te stellen. In grotere teams komt het ook vaker voor dat mensen de regels anders interpreteren.
- Praktijkscholen zijn vaak relatief kleinschalig, docenten en onderwijsondersteuners kennen veel leerlingen en elkaar bij naam. Daardoor wordt agressie binnen de perken gehouden.
- Vrouwelijke docenten valt het zwaarder om buiten de klas, zoals op het schoolplein, in te grijpen bij agressie en geweld indien ze alleen surveilleren/pleinwacht zijn.
- Agressie tegen homo's zit hem in de angst voor alles wat afwijkt van wat als normaal wordt gevonden. Bij allochtone leerlingen komt anti-semitisme voor als gevolg van conflict Israël-Palestijnen. Als oplossing is aangedragen om bij leerlingen respect te eisen voor andere opvattingen, 'je bereikt het meest door te discussiëren'.
- Bij het aanspreken van allochtone leerlingen op ongeoorloofd gedrag, worden vanuit de groepsgesprekken enkele specifieke problemen zichtbaar. Allochtone leerlingen voelen zich vaker 'aangevallen', of reageren met 'u discrimineert'. Allochtone ouders zijn vaak moeilijker te bereiken dan autochtone ouders. Dat is deels een cultureel verschil, allochtone ouders zouden de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van hun kinderen vaker bij de school leggen. Er is bij allochtone leerlingen ook vaker sprake van 'ontkennend gedrag', zij ontkennen de agressieve handelingen die zij gepleegd hebben. Ouders geloven daarom niet altijd de docent.
- De deelnemers aan de groepsgesprekken geven heel duidelijk aan dat steun door collega's en de directie bij ingrijpen, van groot belang is voor een succesvolle aanpak van agressie en geweld. Deze steun is niet op alle scholen even groot, bijvoorbeeld omdat collega's de regels anders uitleggen of omdat de directie onvoldoende aanspreekbaar is. De groepsgesprek

deelnemers geven aan dat de motivatie tot ingrijpen moeilijk is vol te houden als de steun door collega's en de directie hiervoor ontbreekt. Met name het onderwijsondersteunend personeel geeft aan dat niet alle scholen hen op dezelfde wijze steunen als het onderwijzend personeel.

- Het is volgens de deelnemers aan de groepsgesprekken zeer belangrijk om ook het onderwijsondersteunend personeel te betrekken bij de preventie van agressie en seksueel geweld (inclusief trainingen), dit betaalt zich terug. Dit gebeurt niet op alle scholen. Op scholen waar onderwijsondersteunend personeel niet bij de preventie wordt betrokken, dreigt gezagsverlies of motivatieverlies bij de onderwijsondersteuners.
- Het is volgens de deelnemers aan de groepsgesprekken belangrijk om in gesprek te blijven met leerlingen als ze iets hebben gedaan wat niet door de beugel kan. Een gesprek met leerlingen levert vaak meer op dan bestraffing, gesprekken achteraf gebeuren daarom vaak.
- Ook het betrekken van de ouders is volgens de deelnemers aan de groepsgesprekken zeer belangrijk bij het voorkomen en oplossen van agressie en geweld door leerlingen. Ouders zijn, echter, overdag vaak slechter bereikbaar dan vroeger. Ouders van problematische kinderen hebben vaak ook zelf thuis problemen. Het zijn ook vaak mensen met minder vaardigheden. Zij zijn moeilijk te bereiken, juist zij komen minder vaak op ouderavonden.

5 Schoolbeleid, preventie, maatregelen en steun

5.1 Aanwezigheid van preventieve maatregelen

De respondenten is een serie van tien stellingen voorgelegd die betrekking hebben op maatregelen om agressie en geweld te voorkomen op school. De respondenten is gevraagd steeds aan te geven of deze maatregelen *wel of niet* op school aanwezig zijn. Uit de resultaten wordt onder meer duidelijk dat:

- Op vrijwel alle scholen wordt aandacht besteed aan manieren om goed met elkaar om te gaan en bestaan heldere regels met betrekking tot omgangsvormen. Andere preventieve maatregelen zijn belangrijk minder vaak aanwezig.
- Het inschakelen van hulpverleners (psychosociaal) voor leerlingen bij de preventie van agressie en geweld komt vaker voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en voortgezet onderwijs (met name praktijkonderwijs en VMBO) en minder vaak in het basisonderwijs.
- Voorlichting aan leerkrachten en leerlingen over preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld komt vaker voor in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs en praktijkonderwijs dan in het VMBO, de HAVO, het VWO en in het basisonderwijs.
- Trainingen/workshops aan leerkrachten over preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld komen vaker voor in het speciaal onderwijs en in het praktijkonderwijs.
- Fysieke maatregelen om agressie en geweld te voorkomen komt vaker voor in het VMBO, de HAVO, het VWO dan in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs, het praktijkonderwijs en in het basisonderwijs.
- Op basisscholen in sterk stedelijke gebieden is vaker sprake van de aanwezigheid van psychosociale hulp voor leerlingen, voorlichting aan leerkrachten en trainingen en workshops aan leerkrachten.
- De percentages 'weet niet/geen mening' zijn belangrijk hoger bij onderwijsondersteunend personeel dan bij onderwijzend personeel. Dit betekent dat het onderwijsondersteunend personeel dus minder vaak op de hoogte is van de aanwezigheid van preventieve maatregelen.

De stellingen met bijbehorende responspercentages zijn weergegeven in tabel 5.1. Verschillen (indien aanwezig) tussen basisonderwijs, voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs, worden expliciet vermeld.

Tabel 5.1 Welke maatregelen om agressie en geweld te voorkomen zijn op school aanwezig?

Stellingen	Onderwijstypes	Wel aanwezig	Niet aanwezig	Weet niet/geen mening
Bij ons op school wordt aandacht besteed aan manieren om goed met elkaar om te gaan	Basisonderwijs	98%	1%	1%
	Voortgezet onderwijs	91%	4%	6%
	Speciaal onderwijs/spec. basisonderwijs	97%	1%	2%
Bij ons op school bestaan heldere regels met betrekking tot omgangsvormen	Basisonderwijs	93%	3%	3%
	Voortgezet onderwijs	89%	5%	6%
	Speciaal onderwijs/spec. basisonderwijs	90%	5%	5%
Bij ons op school wordt via voorlichting aan leerlingen aandacht besteed aan preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	55%	25%	20%
	Voortgezet onderwijs	48%	25%	27%
	Speciaal onderwijs/spec. basisonderwijs	52%	27%	21%
Bij ons op school is beleid geformuleerd ter preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	48%	23%	29%
	Voortgezet onderwijs	48%	19%	32%
	Speciaal onderwijs/spec. basisonderwijs	53%	21%	26%
Bij ons op school worden hulpverleners (psychosociaal) voor leerlingen ingeschakeld bij de preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	27%	47%	26%
	Voortgezet onderwijs	53%	20%	26%
	Speciaal onderwijs/spec. basisonderwijs	48%	31%	20%
Bij ons op school wordt via voorlichting aan leerkrachten aandacht besteed aan preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld	Basisonderwijs	23%	60%	17%
	Voortgezet onderwijs	27%	52%	21%
	Speciaal onderwijs/spec basisonderwijs	41%	44%	14%
Bij ons op school wordt via voorlichting aan ouders aandacht besteed aan preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	25%	47%	28%
	Voortgezet onderwijs	24%	37%	39%
	Speciaal onderwijs/spec basisonderwijs	20%	49%	31%
Bij ons op school wordt via training/workshops aan leerkrachten aandacht besteed aan preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld	Basisonderwijs	10%	75%	15%
	Voortgezet onderwijs	17%	65%	17%
	Speciaal onderwijs/spec basisonderwijs	28%	59%	13%
Bij ons op school wordt door fysieke maatregelen (videocontrole, veiligheidscontrole, veiligheidspersoneel, politie of detectiepoortjes) aandacht besteed aan de preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	3%	90%	6%
	Voortgezet onderwijs	33%	62%	5%
	Speciaal onderwijs/spec basisonderwijs	5%	90%	5%
Bij ons op school maken we daadwerkelijk gebruik van een draaiboek voor het omgaan met agressie en geweld	Basisonderwijs	10%	74%	16%
	Voortgezet onderwijs	10%	60%	30%
	Speciaal onderwijs/spec basisonderwijs	19%	64%	17%

De respondenten is vervolgens gevraagd aan te geven of deze maatregelen *voldoende* aanwezig zijn op school (zie tabel 5.2). Uit de tabel, en uit nadere analyses, wordt onder meer duidelijk dat:

- Op een ruime meerderheid van de scholen, met name in het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs, bestaan voldoende heldere regels met betrekking tot omgangsvormen en wordt voldoende aandacht besteed aan manieren om goed met elkaar om te gaan.
- Op de helft tot tweederde van de scholen zijn volgens de respondenten:
 - voldoende fysieke maatregelen genomen om agressie en geweld te voorkomen
 - worden in voldoende mate hulpverleners (psychosociaal) voor leerlingen ingeschakeld bij de preventie van agressie en geweld
 - is voldoende beleid geformuleerd ter preventie van agressie en geweld
 - wordt voldoende via voorlichting aan leerlingen aandacht besteed aan preventie van agressie en geweld.
- Volgens de meerderheid van de respondenten zijn op hun school de volgende maatregelen te weinig aanwezig:
 - het daadwerkelijk gebruik van een draaiboek voor het omgaan met agressie en geweld
 - voorlichting aan leerkrachten over preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld
 - voorlichting aan ouders over de preventie van agressie en geweld
 - trainingen/workshops aan leerkrachten over preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld.
- Volgens een derde tot de helft van de respondenten zijn op hun school de volgende maatregelen te weinig aanwezig:
 - voorlichting aan leerlingen over preventie van agressie en geweld
 - geformuleerd beleid ter preventie van agressie en geweld
 - inschakeling van hulpverleners (psychosociaal) voor leerlingen
 - fysieke maatregelen ter preventie van agressie en geweld.

Tabel 5.2 Zijn maatregelen om agressie en geweld te voorkomen voldoende op school aanwezig¹

Stellingen	Onderwijstypes	Voldoende aanwezig	Te weinig aanwezig
Bij ons op school bestaan heldere regels met betrekking tot omgangsvormen	Basisonderwijs	87%	13%
	Voortgezet onderwijs	76%	24%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	80%	20%
Bij ons op school wordt aandacht besteed aan manieren om goed met elkaar om te gaan	Basisonderwijs	89%	10%
	Voortgezet onderwijs	70%	30%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	85%	15%
Bij ons op school wordt door fysieke maatregelen (videocontrole, veiligheidscontrole, veiligheidspersoneel, politie of detectiepoortjes) aandacht besteed aan de preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	67%	33%
	Voortgezet onderwijs	62%	37%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	61%	39%
Bij ons op school worden hulpverleners (psychosociaal) voor leerlingen ingeschakeld bij de preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	56%	43%
	Voortgezet onderwijs	63%	36%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	54%	46%
Bij ons op school is beleid geformuleerd ter preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	59%	41%
	Voortgezet onderwijs	50%	49%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	50%	49%
Bij ons op school wordt via voorlichting aan leerlingen aandacht besteed aan preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	62%	38%
	Voortgezet onderwijs	50%	50%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	47%	53%
Bij ons op school maken we daadwerkelijk gebruik van een draaiboek voor het omgaan met agressie en geweld	Basisonderwijs	47%	53%
	Voortgezet onderwijs	33%	67%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	39%	61%
Bij ons op school wordt via voorlichting aan leerkrachten aandacht besteed aan preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld	Basisonderwijs	42%	58%
	Voortgezet onderwijs	31%	68%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	40%	60%
Bij ons op school wordt via voorlichting aan ouders aandacht besteed aan preventie van agressie en geweld	Basisonderwijs	40%	60%
	Voortgezet onderwijs	37%	62%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	27%	72%
Bij ons op school wordt via trainingen/workshops aan leerkrachten aandacht besteed aan preventie en/of effectief ingrijpen bij agressie en geweld	Basisonderwijs	39%	61%
	Voortgezet onderwijs	30%	70%
	Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	34%	66%

¹ Tabel 5.2 is gebaseerd op de antwoorden van respondenten die weten of deze maatregelen wel of niet aanwezig zijn.

5.2 Regels en maatregelen om agressie en geweld aan te pakken

De respondenten zijn drie stellingen voorgelegd die betrekking hebben op regels en maatregelen om agressie en geweld aan te pakken op school. De stellingen met bijbehorende responspercentages zijn weergegeven in tabel 5.3. Uit de tabel, en uit nadere analyses, blijkt:

- De overgrote meerderheid van de respondenten (82%) geeft aan voldoende mogelijkheden te hebben om op te treden wanneer een leerling zich onacceptabel gedraagt. Er zijn hierbij geen verschillen tussen scholen in het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs.
- Klachten over geweld en agressie worden volgens ruim twee op de drie respondenten op school naar behoren afgehandeld (nog iets hoger in het basisonderwijs), daarentegen is 17% van mening dat deze klachten te weinig naar behoren worden afgehandeld.
- Op iets meer dan de helft van de scholen bestaan heldere regels en procedures voor het indienen en afhandelen van klachten over geweld en agressie, bij drie op de tien scholen zijn er te weinig heldere regels en procedures. Er zijn hierbij geen verschillen tussen scholen in het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs.
- Onderwijsondersteuners zijn gemiddeld iets positiever dan onderwijsgeevenden over de regels en maatregelen op hun school om agressie en geweld aan te pakken.

Tabel 5.3 Regels en maatregelen om agressie en geweld aan te pakken

	Voldoende	Te weinig	Weet niet/ geen mening
Wanneer een leerling zich onacceptabel gedraagt, heb ik voldoende mogelijkheden om op te treden	82%	15%	3%
Klachten over geweld en agressie worden op mijn school naar behoren afgehandeld.	68%	17%	14%
Bij ons op school bestaan heldere regels en procedures voor het indienen en afhandelen van klachten over geweld en agressie	55%	30%	14%

5.3 Steun om agressie en geweld aan te pakken

De respondenten zijn drie stellingen voorgelegd die betrekking hebben op de steun die door collega's respectievelijk de schoolleiding aan hen gegeven wordt indien men ingrijpt bij onacceptabel gedrag door leerlingen. De stellingen luiden:

- Ik voel me gesteund wanneer ik een leerling wegens onacceptabel gedrag uit de klas stuur.
- Ik voel me gesteund wanneer ik melding maak van onacceptabel gedrag van een leerling.
- Ik voel me gesteund wanneer ik ouders inlicht bij onacceptabel gedrag van een leerling.

Uit de resultaten komt het volgende beeld naar voren:

- De grote meerderheid van de respondenten geeft aan zich bij alle drie vormen van ingrijpen gesteund te voelen door zowel collega's als schoolleiding.
- Respondenten uit het voortgezet onderwijs voelen zich relatief iets minder vaak dan de respondenten uit de andere onderwijstypen gesteund door de schoolleiding. Voor het overige zijn

er geen verschillen tussen scholen in het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs.

- De percentages 'weet niet/geen mening' zijn belangrijk hoger bij onderwijsondersteunend personeel dan bij onderwijzend personeel.

De stellingen met bijbehorende responspercentages zijn weergegeven in tabel 5.4.

Tabel 5.4 Ervaren steun bij ingrijpen bij ongewenst gedrag door leerlingen

	Te weinig	Voldoende	Weet niet/ geen mening
Ik voel me gesteund door mijn collega's wanneer ik een leerling wegens onacceptabel gedrag uit de klas stuur	4%	84%	11%
Ik voel me gesteund door mijn collega's wanneer ik melding maak van onacceptabel gedrag van een leerling	6%	89%	4%
Ik voel me gesteund door mijn collega's wanneer ik ouders inlicht bij onacceptabel gedrag van een leerling	3%	79%	18%
Ik voel me gesteund door de schoolleiding wanneer ik een leerling wegens onacceptabel gedrag uit de klas stuur	12%	76%	11%
Ik voel me gesteund door de schoolleiding wanneer ik melding maak van onacceptabel gedrag van een leerling	13%	80%	7%
Ik voel me gesteund door de schoolleiding wanneer ik ouders inlicht bij onacceptabel gedrag van een leerling	8%	73%	18%

5.4 Tegenwerking om agressie en geweld aan te pakken

In de vragenlijst waren drie stellingen opgenomen die betrekking hebben op eventuele tegenwerking die op school wordt ondervonden bij het melden van agressie en geweld. De stellingen luiden:

- Ik meld wel eens zaken niet bij de schoolleiding omdat ik denkt dat het toch geen zin heeft.
- Mijn schoolleiding verdoezelt agressie en geweld uit angst voor de goede naam van de school.
- Mijn schoolleiding verdoezelt agressie en geweld in het belang van de betrokken leerling(en).

Uit de resultaten komt het volgende beeld naar voren:

- De overgrote meerderheid van de respondenten ervaart geen tegenwerking bij het melden van geweld en agressie.
- Drie procent van de respondenten meldt zaken nooit of meestal *niet* bij de schoolleiding omdat men denkt dat het toch geen zin heeft, 17% van de respondenten doet dit soms.
- Vier procent van de respondenten geeft aan dat de schoolleiding altijd of meestal agressie en geweld verdoezelt uit angst voor de goede naam van de school, volgens negen procent van de respondenten gebeurt dit soms.
- Twee procent van de respondenten geeft aan dat de schoolleiding altijd of meestal agressie en geweld verdoezelt in het belang van de betrokken leerling(en), volgens twaalf procent van de respondenten gebeurt dit soms.

- In het voortgezet onderwijs ervaren respondenten relatief vaker tegenwerking bij het melden van agressie en geweld dan in het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs.
- De percentages 'weet niet/geen mening' zijn belangrijk hoger bij onderwijsondersteunend personeel dan bij onderwijzend personeel.

De stellingen met bijbehorende responspercentages zijn weergegeven in tabel 5.5.

Tabel 5.5 Ervaren tegenwerking bij het melden van geweld en agressie

	Nooit/ meestal niet	Soms	Meestal wel/altijd	Weet niet/ geen mening
Ik meld wel eens zaken niet bij de schoolleiding omdat ik denk dat het toch geen zin heeft	73%	17%	3%	8%
<i>Basisonderwijs</i>	79%	9%	2%	11%
<i>Voortgezet onderwijs</i>	70%	20%	4%	7%
<i>Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs</i>	75%	15%	2%	7%
Mijn schoolleiding verdoezelt agressie en geweld uit angst voor de goede naam van de school	73%	9%	4%	15%
<i>Basisonderwijs</i>	82%	4%	1%	12%
<i>Voortgezet onderwijs</i>	65%	13%	5%	17%
<i>Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs</i>	82%	5%	1%	12%
Mijn schoolleiding verdoezelt agressie en geweld in het belang van de betrokken leerling(en)	68%	12%	2%	19%
<i>Basisonderwijs</i>	77%	6%	1%	16%
<i>Voortgezet onderwijs</i>	60%	15%	2%	22%
<i>Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs</i>	74%	11%	1%	14%

5.5 Uitkomsten groepsgesprekken

In de groepsgesprekken is aandacht besteed aan de maatregelen die door de school worden genomen om agressie en geweld te voorkomen of te bestraffen, en aan de knelpunten die hierbij aan de orde zijn. De deelnemers aan het groepsgesprek is gevraagd welke rol de lokale en de rijksoverheid zou moeten spelen bij het voorkomen van agressie en geweld. De belangrijkste bevindingen worden hieronder weergegeven.

- Veel leerkrachten hebben behoefte aan trainingen en cursussen 'hoe om te gaan met agressie en geweld'. Deelnemers aan de groepsgesprekken bevestigen dat dergelijke trainingen en cursussen nuttig zijn, maar dat de voornaamste belemmeringen hierbij tijd (docenten moeten al aan zo veel zaken tijd besteden) en geld (cursussen zijn duur) zijn. Tevens wordt aangedrongen op 'vraaggerichte cursussen' die zijn toegesneden op de situatie op de scholen, men zit niet te wachten op 'aanbodgerichte cursussen'. Directeuren geven aan dat ze het liefst een budget ontvangen waarmee men zelf cursussen kan inkopen (en dus geen 'landelijke agressiecoaches').
- Het vroegtijdig opsporen en hulp bieden aan kinderen met problemen ('vroegtijdige signalering') is van groot belang bij de preventie van agressie en geweld. In het basisonderwijs kun je veel problemen al zien aankomen. Het is beter om vroegtijdig in te grijpen dan om later, in het voortgezet onderwijs, voor veel geld detectiepoortjes te plaatsen. Instanties kunnen faciliteren

bij de vroegtijdige signalering en hulpverlening, bijvoorbeeld via signalering door kleuterbureaus, maatschappelijk werk.

- Bij de doorverwijzing van probleemjongeren naar de hulpverlening is er volgens leerkrachten uit het basisonderwijs vaak een probleem met wachtlijsten. De aanmelding van probleemjongeren bij de leerplicht ambtenaar en bij hulpverleningsinstituten duurt vaak te lang. Intussen blijft de leerling op school zitten, en blijft de school 'het water aan de lippen' staan. Hierop zou het ministerie of gemeente volgens leerkrachten extra moeten inzetten.
- Het zorgnetwerk binnen de scholen in het voortgezet onderwijs functioneert redelijk goed, er zijn weinig problemen met wachtlijsten en er is een behoorlijke onderlinge afstemming tussen de zorgverleners die zijn verbonden aan/een relatie hebben met de school. De zorgcoördinator speelt hierbij een onmisbare rol. Men loopt wel tegen wachtlijsten aan indien zorg buiten de school gezocht moet worden, en is er sprake van minder informatie-uitwisseling tussen zorgverleners. Door groepsgesprekdeelnemers is gepleit voor handhaving of versterking van budgetten voor de zorgnetwerken, deze staan op sommige scholen onder druk.
- Ook een goed contact met de wijkagent wordt belangrijk geacht. Als knelpunt wordt genoemd dat het succes van contacten met wijkagenten (en bijvoorbeeld leerplichtambtenaren) kan afhangen van de persoon van deze functionarissen (op sommige scholen verlopen, mede om deze reden, de contacten succesvol, op andere scholen verlopen de contacten moeizamer).
- Het moeten zoeken van een andere school voor een leerling die niet meer is te handhaven, wordt door groepsgesprekdeelnemers als een groot probleem gezien (met name in het voortgezet onderwijs). Het zoeken duurt vaak lang, waardoor de school met onhandelbare leerlingen blijft zitten. Een oplossing voor dit probleem, zodat scholen een uitweg hebben voor deze leerlingen, is belangrijk. Hierbij wordt ook gewezen op het probleem dat scholen soms 'afvalputjes' dreigen te worden van leerlingen die elders niet geplaatst kunnen worden. Dit speelt met name in het speciaal basisonderwijs, praktijkonderwijs en VMBO. Hierbij speelt een rol dat soms strenge criteria worden gehanteerd om toegelaten te worden tot een ander schooltype. Ook ouders verzetten zich soms tegen verwijzingen naar een, in hun ogen, lager schooltype.
- De groepsgesprekdeelnemers uit het voortgezet onderwijs geven aan geen voorkeur te hebben voor 'losse projecten', waarvoor men 'stapels formulieren' moet invullen.
- Directieleden van scholen in het voortgezet onderwijs stellen voor ruimte te geven aan scholen om zelf dingen op te lossen/te laten regelen. Hierbij wenst men dat gelden van het ministerie rechtstreeks naar de scholen gaan, en niet naar gemeenten en overige organisaties (want de 'experts' zitten op de scholen). Deze gelden kunnen wel geoormerkt worden, met bestedingsverantwoording achteraf.
- In het speciaal (basis) onderwijs is het bus- en taxivervoer voor leerlingen erg belangrijk omdat leerlingen elkaar daar (op weg naar school) tegenkomen en agressie veel buiten de school voorkomt. Er moet meer geld komen om vervoer van kleine groepen mogelijk te maken.
- In het speciaal (basis) onderwijs is het van belang om kleine groepen te hebben, het gaat hier immers om een speciale groep leerlingen die veel begeleiding en aandacht behoeven. De groepen in het speciaal (basis) onderwijs dreigen nu te groot te worden.

Bijlage 1 Vragenlijst

< vragenlijst B2867 >

Bijlage 2 Checklist groeps gesprekken

Introductie

- De gespreksleider heet de aanwezigen van harte welkom en vertelt over doel, opzet en inhoud van de groeps gesprekken. De gespreksleider doet kort verslag van de voorlopige resultaten van de enquête agressie en geweld in het onderwijs.
- De aanwezigen stellen zich voor en vertellen tevens kort of, en zo ja welke, vormen van agressie en geweld op hun school voorkomen. Aan de aanwezigen wordt gevraagd ook een eerste reactie/interpretatie te geven met betrekking tot de voorlopige uitslag van de enquête.

Oplossingen die personeel zelf heeft getroffen ter voorkoming van agressie en geweld

(Dit thema is niet behandeld in de groeps gesprekken met directieleden)

- De deelnemers aan het groeps gesprek wordt gevraagd hoe men als leerkracht of onderwijs-ondersteuner in de praktijk omgaat met agressie en geweld, hoe agressie en geweld is te voorkomen en op te lossen en tegen welke problemen men hierbij oploopt. Hierbij wordt aandacht gegeven aan agressie tussen leerlingen onderling, agressie tussen leerlingen en leerkrachten en agressie tussen ouders en leerkrachten.
- Voelen leerkrachten en onderwijsondersteuners zich gesteund om agressie en geweld op school te voorkomen en op te lossen? Wat zijn hierbij eventuele succesfactoren en knelpunten? Hierbij onderscheid naar:
 - steun en begeleiding door collega's
 - steun en begeleiding door de school
 - steun en begeleiding door derden (hulpverlening, justitie, overheid etc.).

Oplossingen die de school heeft getroffen ter voorkoming van agressie en geweld

- De deelnemers aan het groeps gesprek wordt gevraagd hoe hun school omgaat met preventie van agressie en geweld, wat is het beleid en wat zijn de maatregelen? Hierbij onderscheid naar:
 - steun, begeleiding, faciliteiten, regels en procedures door school
 - steun en begeleiding door derden (hulpverlening, justitie, overheid etc.).

Rol die de overheid of andere instanties zouden moeten spelen

- De deelnemers aan het groeps gesprek wordt gevraagd welke rol de lokale en de rijksoverheid zou moeten spelen bij het voorkomen van agressie en geweld. Hierbij onderscheid naar:
 - faciliteiten en regelgeving
 - deskundigheidsbevordering, trainingen etc.
 - contacten met hulpverlening, politie, justitie, overheid.

Bijlage 3 Extra tabellen

Tabel 1 Hoe veel leerlingen waren in het afgelopen jaar betrokken bij agressie en geweld, bij gebeurtenissen waarbij de respondent zélf getuige is geweest.

	Komt nooit voor	Is één of enkele leerlingen overkomen	Is vrij veel of zeer veel leerlingen overkomen	Weet niet/geen mening
Leerlingen schelden elkaar uit	2%	46%	50%	2%
· Basisonderwijs	2%	58%	37%	2%
· Voortgezet onderwijs	2%	50%	46%	3%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	1%	32%	65%	2%
Leerlingen maken discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse	13%	61%	18%	8%
· Basisonderwijs	28%	57%	7%	8%
· Voortgezet onderwijs	8%	64%	20%	8%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	11%	58%	24%	6%
Leerlingen beschadigen of vernielen elkaars eigendommen	11%	71%	11%	7%
· Basisonderwijs	19%	70%	4%	8%
· Voortgezet onderwijs	8%	71%	14%	7%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	10%	72%	11%	6%
Seksuele intimidatie tussen leerlingen	36%	39%	3%	22%
· Basisonderwijs	66%	17%	0%	17%
· Voortgezet onderwijs	25%	44%	3%	27%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	34%	45%	3%	18%
Leerlingen bedreigen elkaar verbaal met geweld	10%	53%	31%	5%
· Basisonderwijs	19%	56%	19%	5%
· Voortgezet onderwijs	9%	58%	27%	7%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	7%	43%	48%	3%
Leerlingen bedreigen elkaar schriftelijk of via e-mail met geweld	33%	33%	3%	31%
· Basisonderwijs	53%	23%	1%	23%
· Voortgezet onderwijs	20%	39%	4%	37%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	44%	29%	3%	25%
Leerlingen gebruiken geweld zoals slaan en schoppen	7%	64%	25%	4%
· Basisonderwijs	6%	68%	24%	2%
· Voortgezet onderwijs	10%	73%	12%	5%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	3%	48%	47%	2%
Leerlingen gebruiken geweld met een wapen	74%	11%	0%	15%
· Basisonderwijs	88%	4%	0%	7%
· Voortgezet onderwijs	68%	12%	0%	20%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	74%	15%	0%	11%

Tabel 2 Hoe veel collega's waren in het afgelopen jaar geconfronteerd met agressie en geweld door leerlingen

	Komt nooit voor	Is één of enkele collega's overkomen	Is vrij veel of zeer veel collega's overkomen	Weet niet/ geen mening
Leerlingen schelden uw collega uit	13%	63%	14%	11%
• Basisonderwijs	32%	51%	5%	12%
• Voortgezet onderwijs	8%	71%	9%	12%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	9%	57%	27%	6%
Leerlingen beschadigen of vernielen eigendommen van de school	14%	61%	11%	13%
• Basisonderwijs	32%	52%	3%	13%
• Voortgezet onderwijs	8%	65%	12%	16%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	16%	60%	14%	10%
Leerlingen bedreigen uw collega verbaal met geweld	29%	46%	8%	17%
• Basisonderwijs	58%	25%	2%	14%
• Voortgezet onderwijs	23%	52%	4%	21%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	23%	49%	17%	10%
Leerlingen maken naar uw collega discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse	42%	35%	2%	21%
• Basisonderwijs	71%	13%	1%	16%
• Voortgezet onderwijs	30%	44%	2%	25%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	44%	34%	4%	18%
Leerlingen beschadigen of vernielen eigendommen van uw collega	42%	35%	1%	21%
• Basisonderwijs	65%	19%	0%	16%
• Voortgezet onderwijs	33%	41%	1%	25%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	43%	36%	2%	19%
Seksuele intimidatie van leerlingen naar uw collega	49%	22%	1%	28%
• Basisonderwijs	78%	6%	0%	16%
• Voortgezet onderwijs	37%	28%	0%	34%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	54%	22%	1%	23%
Leerlingen gebruiken naar uw collega geweld zoals slaan en schoppen	49%	30%	3%	17%
• Basisonderwijs	67%	21%	1%	11%
• Voortgezet onderwijs	56%	20%	0%	23%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	27%	54%	9%	9%
Leerlingen bedreigen uw collega schriftelijk of via e-mail met geweld	58%	10%	0%	31%
• Basisonderwijs	80%	2%	0%	17%
• Voortgezet onderwijs	44%	16%	0%	40%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	69%	6%	0%	25%
Leerlingen gebruiken naar uw collega geweld met een wapen	79%	4%	0%	16%
• Basisonderwijs	90%	1%	0%	9%
• Voortgezet onderwijs	75%	3%	0%	21%
• Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	80%	7%	0%	13%

Tabel 3 Hoe veel collega's waren in het afgelopen jaar geconfronteerd met agressie en geweld door ouders

	Komt nooit voor	Is één of enkele collega's overkomen	Is vrij veel of zeer veel collega's overkomen	Weet niet/ geen mening
Ouders schelden uw collega uit	34%	44%	1%	22%
· Basisonderwijs	48%	38%	0%	14%
· Voortgezet onderwijs	28%	44%	0%	27%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	35%	45%	1%	19%
Ouders beschadigen of vernielen eigendommen van de school	74%	3%	0%	22%
· Basisonderwijs	85%	3%	0%	12%
· Voortgezet onderwijs	68%	3%	0%	29%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	78%	4%	0%	18%
Ouders bedreigen uw collega verbaal met geweld	48%	28%	1%	23%
· Basisonderwijs	64%	22%	1%	13%
· Voortgezet onderwijs	43%	27%	0%	29%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	46%	34%	1%	19%
Ouders maken naar uw collega discriminerende opmerkingen over religies, ras, seksuele geaardheid of sekse	60%	11%	0%	28%
· Basisonderwijs	77%	7%	0%	16%
· Voortgezet onderwijs	53%	12%	0%	35%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	64%	13%	0%	24%
Ouders beschadigen of vernielen eigendommen van uw collega	74%	3%	0%	23%
· Basisonderwijs	86%	2%	0%	13%
· Voortgezet onderwijs	67%	3%	0%	30%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	78%	3%	0%	19%
Seksuele intimidatie van ouders naar uw collega	69%	5%	0%	27%
· Basisonderwijs	82%	3%	0%	15%
· Voortgezet onderwijs	63%	4%	0%	33%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	72%	7%	0%	22%
Ouders gebruiken naar uw collega geweld zoals slaan en schoppen	75%	4%	0%	21%
· Basisonderwijs	87%	3%	0%	10%
· Voortgezet onderwijs	69%	4%	0%	27%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	78%	5%	0%	17%
Ouders bedreigen uw collega schriftelijk of via e-mail met geweld	67%	4%	0%	29%
· Basisonderwijs	83%	2%	0%	15%
· Voortgezet onderwijs	59%	4%	0%	35%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	73%	4%	0%	23%
Ouders gebruiken naar uw collega geweld met een wapen	80%	1%	0%	19%
· Basisonderwijs	91%	1%	0%	9%
· Voortgezet onderwijs	74%	1%	0%	25%
· Speciaal onderwijs/speciaal basisonderwijs	85%	1%	0%	15%

Research voor Beleid
Schipholweg 13 - 15
Postbus 985
2300 AZ Leiden
telefoon: (071) 5253737
telefax: (071) 5253702
e-mail: rvb@rvbh.nl
www.researchvoorbeleid.nl

